

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

1 | 2015

Spisovatel Jiří Stránský: Podkarpatská Rus před sedmdesáti lety – generálka na Krym | Sbor sv. Vladimíra slaví narozeniny | Československé jednotky v zahraničí za války | Autonomie, rusínský sen a skutečnost | Fedor Vico kreslí pro náš časopis | Rusíni a imigrace | Obrázky z Králova nad Tisou | Válka ničila životy | Rodnyj kraj: Kdo jsme a kam jdeme? | Povídka Ireny Trnkové

Jsme pro, nikoliv proti

Napsal nám jeden čtenář, že nesouhlasí s „protiruským obsahem“ posledních čísel našeho časopisu, a proto jej už nebude číst. Hm. Je nám to líto, nicméně s hodnocením „protiruský“ zásadně nesouhlasíme. Nikdy jsme nebyli proti Rusku, ani jsme proti této zemi jako takové nepsali. V průběhu loňského ročníku bylo publikováno několik článků o událostech na Ukrajině, které odrážely pouze aktuální dění. Přinášely názory i autentická svědectví, co se v tomto státě a jeho okolí stalo, a co se tam nadále děje. Pokud mají nějakou souvislost s Ruskem – přesně řečeno, se současným vedením ruského státu –, pak opět jen odrážely a odrážejí reálnou situaci, tj. postupy ruského prezidenta, který na Ukrajinu poslal zbraně a vojáky, podněcoval nepokoje na jihu země a obsadil dosud výsostně území Ukrajiny – Krym. (Nedávno uplynul od anexy Krymu už rok.) Fakta jsou věc nepoddajná, řekl jeden filosof.

Připomínáme-li loňská i letošní významná jubilea, zejména sedmdesáté výročí příchodu Rudé armády na Podkarpatskou Rus, odstoupení podkarpatského regionu Sovětům atd., hovoříme o mocenských počinech Sovětského svazu či Stalina, nikoliv obecně o Rusku.

Ostatně, náš časopis není a nikdy nebyl politickou tribunou; pouze dramatické události, které se udály a stále dějí v blízké zemi, jejichž rozbuškou bylo snažení Ukrajiny více se přiblížit demokratickému Západu, nás přiměly na ně reagovat. Především proto, že dění na Ukrajině se bytostně dotýká i Podkarpátí, území, jež je centrem našeho zájmu. A velice se týká i Česka.

Před rokem jsme na tomto místě napsali: „Podkarpatská Rus je součástí ukrajinského státu, a osud Ukrajiny určuje i budoucnost podkarpatského regionu, rusínského národa i všech dalších národností, které tam žijí.“ Na tom se nic nezměnilo.

Zároveň však chceme zdůraznit, že nejsme „proti“ (ani proti Rusku), ale pro: pro svobodnou, demokratickou budoucnost Ukrajiny v Evropě a v jejím rámci také Rusínů i jiných národností, žijících v její Zakarpatské oblasti.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Pavel Syruček

Dvě rusínské generace. Kateřina Romaňáková a Kateřina Psárová při vystoupení Skejušanu v Domě národnostních menšin

Jiří Stránský: Maminka hrála v Užhorodě divadlo, dědečkovo jméno si tam někteří stále pamatují

Spisovatel a scenárista Jiří Stránský (mj. Zdivočelá země, Aukce, Oblouk, Koušek nebe, Bumerang atd.) se ve svých aktuálních publicistických textech věnuje i historii Podkarpatské Rusi; jedním z důvodů jeho aktivního zájmu jsou dějinné paralely, jež vidí v historii a osudech tohoto regionu a současné Ukrajiny. Napsal o tom např. článek do MF Dnes a nedávno hovořil v Českém rozhlasu. Když první ze zmíněných textů vyšel, poprosili jsme autora o krátký rozhovor na toto téma a o svolení k přetisknutí článku v našem časopise. Oběma prosbám vyhověl. Článek Jiřího Stránského z MF Dnes najdete na str. 3.

Proč vás napadl právě příměr Podkarpatská Rus – Ukrajina? Je ve vás toto téma stále “zadřeno” jako historická nespravedlnost?

Trochu mě překvapilo, že jste se podívala mému příměru. Možná jste si neuvědomila, že jsem ročník 1931. I že můj dědeček byl Jan Malypetr, díky němuž jsem jako šestiletý kluk byl před válkou na Podkarpatské Rusi s rodiči. A o mnoho let později, kdy jsem v utajení hlтал rodokapsy, popisy exotických krajin mi v porovnání s krajinou Podkarpatské Rusi připadaly mnohem míň efektní, než mým vrstevníkům. A taky si pamatuju, co o anexi téhle nejkrásnější části naší republiky při jednom obědě říkal Jan Masaryk. Pokračování na straně 3

VALNÁ HROMADA

Výkonný výbor SPPR zve na valnou hromadu, která se koná v sobotu 23. 5. 2015 od 9.30 hod. ve společenském sále

Domu národnostních menšin (Praha 2, Vocelova 3. poblíž stanice I. P. Pavlova).

Program:

1. Zahájení a uvítání; rusínské písně zazpívají zpěvačky souboru Šarvanci Michaela Mušínková a Dominika Sakmárová.
2. Volba komisí a moderátora, zapisovatele a ověřovatele zápisu.

3. Zpráva o činnosti za uplynulé období, revizní zpráva a informace o činnosti odboček.

4. Aktuální informace o novele zákona č. 212/2009 Sb. (náhrady pro vnuky původních majitelů nemovitosti zanechaných na Podkarpatské Rusi). Jako hosté vystoupí Dana Nopová a advokát Jan Škampa.

5. Volba nového výkonného výboru

6. Diskuse

7. Závěr – malé občerstvení

Pozvánky na další akce na straně 4

Sbor sv. Vladimíra slaví narozeniny

Pěvecký sbor sv. Vladimíra vznikl bezprostředně po 2. světové válce v roce 1945. Letos tedy oslavíme jeho 70. výročí. O zrodu sboru, při kterém stál plk. Ivan Pohoriljak, či o jeho dirigentech a významných vystoupeních budeme informovat na připravované výstavě v DNM. Průřez repertoárem sboru si připomeneme na koncertních vystoupeních.

Bezprostředně po ukončení druhé světové války se obnovoval společenský život ukrajinské i rusínské národnosti menšiny včetně vzniku pěveckého sboru a uměleckého souboru. U zrodu stáli plukovník Ivan Pohoriljak, arch. Ivan Pilip a další. Prvním dirigentem sboru se stal středoškolský profesor pan I. Prichodko. Pod jeho taktovkou sbor poprvé vystoupil v roce 1946. Prvním datem se prozatím nepodařilo dohledat.

V poválečných letech měl soubor široké spektrum působnosti, neboť navázal na spolkovou činnost obdobných těles z období Československé republiky. Pěvecký sbor se zaměřil především na ukrajinské a rusínské lidové písně; současně však působil i taneční a divadelní soubor, který nastudoval mezi jiným i operu Hulaka Artemovského Zaporozec za Dunajem.

Sbor ve svém vývoji prošel mnohými změnami. U taktovky se vystřídala řada osobností: Platonida Rossinevyč-Ščurovska, PhDr. Olga Dutková, která později založila a vedla vlastní soubor Byzantion. Nejdéle působil u dirigentského pultu Mgr. Stepan Šutko, který nejvíce ovlivnil umělecké zaměření sboru; rozšířil jeho repertoár o duchovní hudbu. Po obnově činnosti řeckokatolické církve v roce 1968 byla navržena celá bohoslužba byzantské ritu a sbor začal pravidelně doprovázet zpěvem svatou liturgii v řeckokatolickém chrámu sv. Klimenta v Praze; již v roce 1969 byl pozván na pouť do Říma, kde prezentoval nejen řeckokatolické věřící z ČSSR, ale i duchovní hudbu ukrajinských skladatelů. V této souvislosti byl změněn název sboru na stávající: Sbor sv. Vladimíra.

Do roku 1989 sbor spadl pod Kulturní dům Praha 1, pod jehož záštitou se uskutečnila řada koncertů: tradiční koncerty koled a šchedrivek, lidových písní, či zhudebněných básní Tarase Ševčenka. Od roku 1990 je sbor součástí občanského sdružení se současným názvem – Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny. Jeho dirigentem je od roku 2001 Mgr. Olga Mandová.

Podíváme-li se blíže do historie vystoupení, zjistíme, že sbor má za sebou řadu koncertů nejen na domácí scéně, ale i v zahraničí. Jeho domovským městem se samozřejmě stala Pra-

Sbor sv. Vladimíra

Foto archiv

ha. Zúčastnil se různých významných událostí a církevních slavností včetně bohoslužby na pražské Letné při návštěvě papeže Jana Pavla II. Sbor byl např. pozván režisérem Jurajem Jakubiskem k hudebnímu doprovodu jeho filmu *Nejasná zpráva o konci světa*.

Historie sboru je zároveň i historií mnoha lidských osudů. Nemůžeme zdůrazňovat pouze stránku hudební a kulturní, ale je třeba se zamyslet i nad dimenzí duchovní a lidskou. Sbor prošel nelehkými léty komunistické éry, kdy řada sboristů byla vyslýchána StB a obviňována z ukrajinského nacionalismu. Pan dirigent S. Šutko však nezměnil zaměření sboru, ani neukončil jeho působení. Naopak velkou podporou a poctou bylo pravidelné vystupování národního umělce E. Hakena, který zpíval vždy v ukrajínštině především na koncertech věnovaných uctění památky T. G. Ševčenka. V češtině

deklamovala básně jeho manželka zasloužilá umělkyně M. Glázrová. Díky pevnému postoji dirigenta i podpoře řady osobností je v současnosti Sbor sv. Vladimíra sborem s širokým repertoárem ukrajinských písní a liturgických skladeb v církevní slovanštině, čímž se hlásí k cyrilometodějskému odkazu. Činnost sboru je od roku 1990 podporována z grantů MK ČR a MHMP.

V letošním roce kromě připravované výstavy a koncertních vystoupení k sedmdesátým narozeninám sboru shromažďujeme archivní materiál (fotografie, programy, vzpomínky, noty, partitury, kostýmy atp.) pro vydání publikace. **Prosíme vás o vaše příspěvky, které piště a zasílejte na adresu: mandova@gvp.cz** nebo DNM, O. Mandová, Vocelova 3, 120 00 Praha.

OLGA MANDOVÁ

O aktuálním dění na Ukrajině

Rok poté – tak nazval své vyprávění publicista René Kočík, zástupce šéfredaktora Týdeníku Rozhlas a aktivista humanitární organizace Člověk v tísni. Sešli jsme se s ním v Domě národnostních menšin 5. února. Tématem hojně navštívené a živé besedy byla současná situace na Ukrajině a její dopady na Zakarpatskou oblast Ukrajiny. René Kočík doprovodil besedu krátkým dokumentárním snímkem a působivým výběrem fotografií zachycujících dramatické okamžiky ukrajinských událostí. Host besedy jezdí v rámci humanitárních akcí na Ukrajinu často, nedávno, ještě před posledním příměřím, pobýval také v oblasti Donbasu, v bezprostřední blízkosti bojových akcí. Současnou situaci tedy dobře zná z vlastních zážitků a mohl zasvěceně

i se spolehlivou znalostí souvislostí odpovídat také na konkrétní dotazy. Dokonce i na ty kontroverzní a provokativní, které na besedě rovněž zazněly. Z hodnotného vystoupení Reného Kočíka bylo poznat, že Ukrajinu i Zakarpatskou oblast má výtečně zmapovanou, a že mu jejich osud leží na srdci. **ap**

René Kočík v české lékařské ordinaci v Kyjevě

KRÁTCE ODEVŠAD

* **Královské evangelium z r. 1401** je jednou z nejstarších literárních památek Podkarpátí, kterou opatruje muzeum v užhorodském zámku. Vzácná kniha je však v neutešeném stavu, nutně potřebuje renovaci. Na opravu ale nejsou peníze. Ačkoliv v 70. letech minulého století byly restaurovány některé jiné knižní skvosty Podkarpátí, na Evangelium se zapomnělo. Muzejní pracovníci a historici teď bijí na poplach: je nejvyšší čas k opravě, má-li se unikátní památka zachránit! (viz snímek na str. 5)

* **Doc. PhDr. Anna Plišková** z Prešovské univerzity obohatila seminář o národnostních menšinách loni v prosinci v Praze přednáškou „Rusínský jazyk na Slovensku 20 let po kodifikaci“. Příště z ní uvedeme vybrané části.

* **Potomci rodin z Podkarpatské Rusi**, které se odstěhovaly do Československa a musely tam zanechat nemovitý majetek, mají novou naději, že budou odškodněny. Skupina poslanců PS podala návrh na novelu zákona z r. 2009, podle níž by na náhradu měli nárok i vnucci a další dědici původních vlastníků.

* **Divadlo na Podkarpatské Rusi za první republiky** kvetlo; svědčí o tom také řada hesel na serveru amatérského divadla (www.amaterskedivadlo.cz), které uvádí aktivity četných ochotnických souborů. Díky teatroložce dr. Vítězslavě Šrámkové, autorce projektu Databáze amatérského divadla, jsme získali i zajímavý článek *Užhorodské divadlo* z dobového odborného časopisu (text uvádíme na str. 10). Pod zkratkou autora se skrývá pravděpodobně učitel a literát František Továrek, který léta působil na PR. **ap**

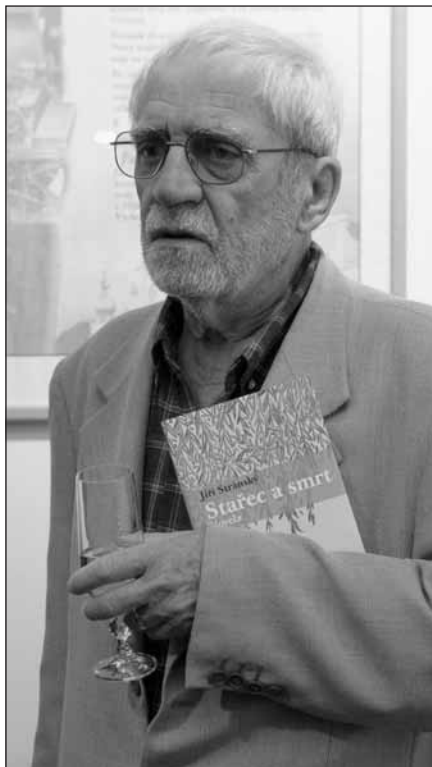
Jiří Stránský: Maminka hrála v Užhorodě divadlo...

Dokončení ze strany 1

Tehdy mé mamince tekly slzy, protože tam byla několikrát a jako studentka divadelní konzervatoře dokonce ve dvacátých letech v Užhorodu a Mukačevu hrála.

Koncem loňského roku jsme si připomínali příchod Rudé armády na Podkarpatskou Rus (27. 10. 1944), letos "oslavíme" neveselé výročí – jak čs. parlament schválil odstoupení tohoto území Sovětům. Ač jako nevolený neměl oprávnění k územním změnám. Myslíte, že to šlo jinak, než ustupovat síle?

Ano, tehdy se dalo neustupovat síle bez ohledu na komunistickou propagandu, že nás v Mnichově Chamberlain a Daladier zradili, i proto, že v srpnu 1939 si podepsali von Ribbentrop a Molotov „slavný“ pakt o neútočení (a např. i o rozdělení Polska). Jenže to po válce nikoho moc nezajímalo, náš tehdejší největší poválečný hit bylo vyhnání (pardon – odsun) Němců a všechny dekrety toho se týkající, především majetkové i jiné. A – samozřejmě – nechota cokoli vracet Židům... A kolaborace mnohých s Němci, a malé a vel-

Jiří Stránský

ké dekrety a řada kolaborantů s členstvím v KSČ. A tak dále. Nějaká Podkarpatská Rus byla všem ukradená – když si mohli nakrást

německého (ale i židovského) majetku dle libosti.

Byl jsem u toho – to už mi bylo 16 –, kdy táťka kamarád generál Hasal vzpomínal s Janem Masarykem (on byl cosi jako čestný kmotr nás tří bratří), jak Churchill potom, co se dozvěděl, o co všechno šlo v r. 1943 Stalinovi pokud se ČSR týkalo, vzkázal Stalinovi, aby na Podkarpatskou Rus zapomněl. V Churchillových pamětech jsem to nenašel, ale pravda je, že jsem je sice hltal, ale jen po kouskách.

Setkáváte se v současnosti s Rusíny, kteří z Podkarpátí migrují do Česka za prací? Jaký na vás dělají dojem?

S lidmi z Podkarpatské Rusi jsem se po válce sešel především v komunistických lágrech a kriminálech. Mnozí z nich si své odseděli i v sovětských gulazích. A dodnes mě fascinuje, že uměli česky a vnímali, že země jejich původu bylo Československo. Jan Masaryk taky otci řekl, že dohoda o tom, že Podkarpatská Rus připadne Sovětskému svazu, byla Benešem a Stalinem tajně uzavřena už v Moskvě v r. 1943!

Tak, tady to máte. Jo – ještě něco: dědečkovo jméno je na Podkarpatské Rusi pořád v povědomí (u těch, co zažili ČSR, ale těch už je moc málo), takže pár Rusínů mě už vyhledalo. Dokonce mi dva z nich přinesli podepsat Zdivočelou zemi. Jeden měl vysloveně české jméno, druhý ne, ale slíbil jsem, že ta jména nikomu neřeknu – zřejmě mají své zkušenosti.

ap

Podkarpatská Rus: sedmdesátiletá generálka na Krym

Dokonce mi připadá, že sovětští pohrobci – obzvláště ti z KGB (dříve NKVD) – si ve svých archivech vyhledali štos všech možných záznamů o tom, jak díky soudruhům politickým pracovníkům a komisařům Rudé armády přišlo Československo už v listopadu 1944 o část svého území. A tuhle zkušenost – samozřejmě omlazenou o 70 let a místo Stalina v čele s Putinem – použili při anexi Krymu.

Možná nad těmito řádky kroutíte hlavou – během tří dnů tolik zmařených životů v Paříži ve jméno islámského státu a Alláha, a já připomínám sedmdesát let staré mordování. Byl ne tak hrůzný, jaké se odehrávalo severně od Podkarpatské Rusi – na Ukrajině – za Stalinyvy krutovlády. Na Podkarpatské Rusi „jenom“ zmizelo pár přirozených vůdců usilujících vrátit Podkarpatskou Rus do bezpečí hranic poválečného Československa. Neboť Stalin se rozhodl, že si Podkarpatskou Rus nechá už mnohem dříve, než před oním smutným rokem 1943, kdy s prezidentem Benešem podepsal nejen smlouvu o přátelství, ale i o nedotknutelnosti předválečných hranic Československa. Tohle přece uměl skvěle! Například když vyhnal z Krymu Tataře a dosadil tam své věrné za odměnu, že ho poslouchají – ne že se ho bojí!

V květnu 1944 byla ještě podepsána smlouva mezi ČSR a SSSR o spolupráci Rudé armády s čs. úřady při stabilizaci Podkarpatské Rusi jako čs. území, takže na Podkarpatskou Rus byli vysláni dva reprezentanti naší londýnské vlády (pánové F. Němec a generál Hasal–Nižborský), aby na předání moci do československých rukou

dohlíželi. Což se jaksi nepovedlo – když v roce 1944 rudá armáda vyhnala z téhle oblasti Němce, nejdříve ze všeho všichni Rusíni, co se těšili, že zase budou Čechoslováky, museli vstoupit do rudé armády, takže v referendu (listopad 1944), kam měl tenhle kus země patřit, samozřejmě vyhráli jednak ti, co moc dobře věděli, co by se s nimi stalo, kdyby nehlasovali, jednak ti, co měli slíbeno, že pod praporem komunismu budou téhle zemičce vládnout. A ti, co byli proti připojení k tehdejší sovětské Ukrajině příliš hlasitě, zmizeli. V ukrajinských záznamech o této době je mnoho jmen, která se dodnes nedohledala – mezi nimi asi nejznámější je A. Vološin.

Taky je asi potřeba připomenout (nám, co jsme svobodní už 25 let), že na Podkarpatské Rusi žilo nejvíce československých Židů, z nichž většinu váleční okupanti Maďaři nabídli nacistům jako potravu pro osvětimské pece, ale i tak jich ještě zbylo a ti o pět let později zmizeli v sovětských gulazích. Stalin a jeho parta si to tehdy připravili perfektně. Že si tam po skončení války museli pánové Němec a Hasal připadat ne jako zmocnění svrchovaného státu, ale narušitelé sovětské mírumilovnosti Zakarpatské Ukrajiny. Nepřipomíná vám to něco? A – jak vyprávěl generál Hasal těsně před tím, než s rodinou znovu utekl z Československa – byli vlastně rádi, že mohli odjet. Jednu větu z toho vyprávění si pamatuju: „... byli k nám tak laskaví, až jsme z toho měli husí kůži...“

Připomíná mi estébáky za časů, kdy mi dávali zabrat a při tom mě upozorňovali, že jsou ke mně laskaví, ale až laskaví přestanou být,

Užhorod (pravděpodobně), Zemská družstevní jednota, počátek 20. let, foto Rudolf Hůlka, z archivu Slovenské knihovny NK ČR

nebude to pro mě dobré. Pan Putin je přece taky laskavý. I ke Krymu je laskavý. I k Ukrajině.

Dostal jsem knížku od paní Ludmily Jančíkové. Jmenuje se Mústek mezi zemí nebem, a je vlastně záznamem o tom, co jí vyprávěl nedávno zemřelý muž a celoživotní partner o tom, co pro něho znamenalo, že byl rodákem i občanem tohoto nádherného koutku země, po němž neustále šlapali nějakí uchvatitelé. A který nám pokaždé někdo sebral. Teď by jej mohli mít Slováci. Jenže... Prostě jenže. Všem doporučuju, aby si knížku přečetli. Aby si aspoň trochu dovedli představit, jaký to je zážrak žít bez lásky a pozornosti bývalého Velkého bratra, nyní Velkého Ochránce.

JIŘÍ STRÁNSKÝ
(MF Dnes 10. 1. 2015)

Stát by měl svůj dluh vůči rodinám z Podkarpatské Rusi splatit

Po válce zanechaly své domovy v Sovětském svazu a přesídlily do Česka, kde jejich potomci žijí dodnes. Řeč je o českých rodinách z Podkarpatské Rusi. Ačkoliv tehdy SSSR zaplatila Československu 920 milionu korun, rodinám byl za ztracený majetek vyplacen jen zlomek. Dluh, který od té doby Česko vůči těmto rodinám má, nespлатil bohužel ani zákon z roku 2009, protože většina původních vlastníků a jejich dětí už se nápravy nedožila. Současný návrh předložený skupinou poslanců, který chce převést nárok na odškodnění i na vnuky a závětní dědice, proto považují za správný. Z hlediska práva, obecné spravedlnosti i morálních důvodů.

Tak především vyloučení dědění priznaných nároků se vymyká právní úpravě v jiných restitučních předpisech a bylo chybou již v roce 2009. S odškodněním závětních dědiců navíc počítala i původní poválečná právní úprava. Známe je třeba případ neteře po bezdětném strýci, který ji vychoval po smrti jejich rodičů

a ustavil dědičkou. Ta sice svůj nárok vznesla, ale zjevně nebude úspěšná.

Obavy z vysokého počtu žádostí, které by rozšíření okruhu oprávněných osob přineslo, považují za zbytečné. K jednomu řádně přihlášenému majetku se sice teoreticky může přihlásit více lidí, jedno vypořádání může být ale do maximální výše 2 milionu korun. A pokud by se k jednomu majetku přihlásilo více lidí, tato částka by se mezi ně dělila, nikoliv násobila.

Obavy z útoku na státní rozpočet nepotvrzují ani důkladnější propočty. Už původní návrh z roku 2009 počítal s výdaji ve výši půl až jedné miliardy korun, potomkům rodin ale stát doposud vyplatil jen kolem 282 milionu korun. I v případě, že by se k majetku přihlásilo dalších tisíc osob, jak se obává ministerstvo vnitra, neznamená to automaticky navýšení této částky na 2 miliardy korun. Dosavadní praxe ukazuje, že náhrada škody není poskytována v maximální výši, ale průměrně vypořádání na jednoho žadatele se pohybuje jen kolem půlmilionu korun.

Pokud by i při nadsazeném očekávání rezortu vnitra byli všichni úspěšní, pak stát zaplatí v souhrnu s již vydanými penězi částku, se kterou počítal již v roce 2009.

Za číslu by se každopádně nemělo ztratit to podstatné. Znakem vyspělého státu je jeho schopnost a ochota udržovat dobré vztahy a souznělost se svými krajinami žijícími v zahraničí. V případě Česka třeba s Čechy z Podkarpatské Rusi, rumunského Banátu nebo rodinami emigrantů kdekoli po světě. Takový stát by se měl současně umět přihlásit ke svým dluhům. V případě Čechů, kteří po válce přišli z Podkarpatské Rusi, měl sice před několika lety dobrý úmysl, jeho naplnění ale zůstalo na půli cesty. Nyní je příležitost to napravit.

db (Právo 16. 3. 2015)

(Pozn. red.: Informativní článek z denního tisku přetiskujeme především proto, že toto téma zajímá mnohé členy SPPR, osobně se dotýká řady našich čtenářů. Náhradám za majetkovou újmu se budeme věnovat na letošní valné hromadě.)

Nova radisť stala, jaka ne buvala aneb: vánoční svátky východních Slovanů v Praze

Na svátek sv. Štěpána – dle juliánského kalendáře – se v Praze sešli zástupci slovenské, rusínské, ukrajinské i ruské národnostní menšiny, aby si společně připomněli lidové tradice, koledy i tradiční pokrmy spojené s jedním z nejkrásnějších období roku – se svátků vánočních i a novoročními.

Sbor sv. Vladimíra zahájil večer koledou Dobryj večir Tobi pana gospodarju.

Úvodní slovo pronesla předsedkyně Sdružení Ukrajinců a příznivců Ukrajiny Mgr. Olga Mandová, která pečuje o navrácení a uchování tradic našich rodičů a prarodičů.

O vánočních zvycích promluvila PhDr. Helena Nosková CSc. (Ústav soudobých dějin), která nás provedla dějinným vývojem a zaměřila se na méně známé zvyky Bělorusů ve srovnání s tradicemi ostatních slovanských národů. Nezapomněla zdůraznit, že právě Vánoce jsou svátky tak silně zakořeněné, že je slaví všechny generace a to bez ohledu na politické ideologie.

Tradice rodného kraje nám předvedl rusínský

Foto: Pavel Sýrůček

Sbor sv. Vladimíra se sbormistryní Olgou Mandovou

soubor Skejušan z Chomutova pod vedením umělecké vedoucí paní Romaňákové. Publikum se spontánně přidalo zpěvem ke koledování v lidovém podání. Nechyběla ani betlémská hvězda, vyřezávaný betlém, tradiční pokrmy a bohatě vyšívané lidové kroje účinkujících.

Soubor Skejušan vystřídal Sbor sv. Vladimíra, v jehož provedení zazněly koledy a šchedriv-

ky. Sbornistryně Olga Mandová slovem uváděla radostné písně oslavující narození Páně, o Panně Marii, sv. Josefovi, o třech kráľích a pastýřích, o strážných andělech, o křtu v řece Jordánu i o lidových oslavách se slavnostními přípitky.

Druhá část večera proběhla jako neformální společenské setkání se zpěvem lidových písní, ochutnávkou ukrajinské kutji, rusínských bobajků, fazolové kaše s bramborem, holubců, cukroví i vynikajícího boršču paní Dášy Březinové.

Svátek sv. Štěpána byl večerem, kdy se propojil odborný výklad, vánoční tradice, koncertní provedení koled s lidovou veselicí a každoročně se opakující: „Nova radisť stala, jaka ne buvala; nad Vertepom zvizda jasna u ves mir osijala...“

OLGA MANDOVÁ,
MARIE KAMINSKÁ

POZVÁNKY

Mezinárodní knižní veletrh a literární festival Svět knihy Praha 2015
14. – 17. května

Hlavní téma 21. ročníku: „Literární diaspora a Češi ve světě“. Stánek Domu národnostních menšin, o.p.s. má číslo P404, najdete jej v pravém křídle Průmyslového paláce, na stejném místě jako v jiných letech. Pro návštěvníky bude připraven přehled knižní a časopisecké produkce v češtině i jazycích národnostních menšin.

Muzejní noc

13. června od 19 do 01 hod.
v Domě národnostních menšin
v Praze 2, Vocelova 3. Návštěvníci se mohou těšit na živou hudbu, výuku bulharských tanců, ochutnávkou specialit jednotlivých národnostních menšin, projekci dokumentů, noční čtení v knihovně a další program

P
O
Z
V
Á
N
K
A

Dne 16. 5. 2015 pořádá spolek soubor „SKEJUŠAN“ pravidelně Již 25 setkání rodáků a jejich příznivců z Chomutova a celé ČR. Začátek je ve 14:00 hod. do 22:00 hod. v Kulturním domě v Jirkově

Program: 1) Zahájení a přivítání hostů
2) Zpráva o činnosti souboru za rok 2014
3) Krátká diskuze hostů
4) Kulturní program

Vystoupí: 1) Soubor „DYLEŇ“ z Karlových Varů
2) Cimbálová muzika „JIRKOVÁK“
3) ROBERTO LOMBINI z Prahy
4) IGOR KRÉTA a MARKA MACOŠKOVÁ z Prešova (Slovensko)
5) „SKEJUŠAN“

Po skončení programu volná zábava, tanci a poslechu zahraje MIRA DŮPÁK

*Zákaz donášení alkoholu!

SRDEČNĚ ZVĚ „SKEJUŠAN“

Autonomie - rusínský sen a skutečnost

Podkarpatská Rus je z geopolitického a zeměpisného hlediska středoevropským regionem a její autochtonní obyvatelé, jihokarpatští Rusíni, sdíleli spolu se všemi národy tohoto regionu jeho složité dějiny. Avšak na rozdíl od jiných národů střední Evropy nikdy nevytvořili vlastní stát. Jejich politické dějiny byly těsně spjaty s dějinami státních útvarů, jejichž součástí bylo jimi obývané území: s legendární tzv. „Sámovou říší“, Bílým Chorvatskem, Velkou Moravou, Uherským královstvím, Sedmihradským knížectvím, Rakousko-Uherskou monarchií, Maďarskou republikou, Československou republikou, Maďarským královstvím, Sovětským svazem. Nyní prožívá těžké chvíle politické a vojenské krize jako součást Ukrajiny.

Prehistorie národa

Rusíni si vždy byli vědomí svého postavení jako malého národa na křižovatce geopolitických zájmů sousedních národů, proto snem jejich vůdčích osobností vždy byl pouze určitý druh autonomie, který by zaručoval důstojný kulturně-politický a hospodářský vývoj jejich vlasti. Rusínské představitelé si představovali autonomii v její klasické podobě jako právo zastupitelského organu regionu schvalovat vlastní zákony a nařízení, které by byly platné na území obývaném Rusíny a uskutečnění samosprávy na tomto území.

O postavení rusínských kmenů v prvních státních útvarech ve střední Evropě (Avarský kaganát, Samová říše, Bílé Chorvatsko, Velká Morava) nemáme žádné písemné údaje. První zmínka o slovanských protostátních útvarech na území obývaném předky Rusínů – o drobných knížectvích, nacházíme v kronice „Gesta Hungarorum“ z 13. stol. Tato knížectví jako dědici skomírajícího Bílého Chorvatska, byla postupně začleněna do nově vzniklého státu Maďarů, Uherského království. Objevuje se nové označení pro podkarpatské Slovany: Rusíni (Rutheni). Družiníci z jejich řad vstupují do služeb maďarských panovníků, bojujících proti vzpurným kmenovým vůdcům a pro upevnění centralizované moci ve vznikajícím uherském státě.

S tím byl spojen vznik tzv. Ruské marky (*marchia Ruthenorum*) v Potisi, spravované princem Emerichem, který byl dokonce nositelem titulu dux Ruizorum (11. stol.). Starší rusínská historiografie viděla v Ruské marce první rusínský lokální státní útvar, avšak ve skutečnosti to byl nejspíš pohraniční vojenský útvar osídlený rusínskými družiníky ve službách uherského panovníka. Do konce 11. stol. bylo celé území jihokarpatských Rusínů začleněno do Uherského království, ve 12. a začátkem 13. stol. bylo rozděleno do šesti komitátů (žup) – Ung, Bereg, Ugoča, Marmaroš, Šariš a Zemplín. Hranice komitátů rozdělily území Rusínů a začlenily do nich i jiné etnické skupiny (Slováci, Maďari, Rumuni), což se stalo v budoucnu vážnou překážkou při formování jednotného rusínského národa. Splynutím maďarské rodové šlechty se šlechtou nemaďarskou vznikl v Uhrách zvláštní typ aristokracie „všeuherského“ charakteru. Takového typu byla i šlechta, která dostávala od krále majet-

Foto Rudolf Hůlka, z archivu Slovenské knihovny NK ČR

Horjany: rotunda, nejstarší zděný kostel v Podkarpatské Rusi z 12. století, dnes součást Užhorodu, loď byla přistavěna v 15. století, 1921

ky na území obývaném Rusíny ve 13.–14. stol. Proto bychom ve středověku marně hledali jakousi národní elitní rusínskou vrstvu, která by bojovala za zvláštní práva Rusínů.

Národně zaměřená ukrajinská historiografie glorifikuje na Podkarpatsku činnost podolského litevského knížete Teodora Koriatowicze v letech 1396–1414. Knížete vyhnal z Podolska litevský velkokníže Vitautas (Vitold). Koriatowicz přijal jako svého leníka král Zikmund Lucemburský, daroval mu mukačevské a makovické panství a jmenoval ho županem berežským a šarišským. Koriatowicz ze své strany postoupil Zikmundovi své, už pouze nominální, právo na knížectví Podolské. Poskytnuté majetky Koriatowicz spravoval pouze jako královský leník, neposkytoval žádná zvláštní práva místnímu, většinou rusínskému obyvatelstvu, ani je nevyžadoval od krále. Po jeho smrti byly majetky vráceny do královské domény.

Důležitá role církve

V 15. stol. se rusínská společnost jako celek ocitla v poddanském stavu. Jedinou strukturální jednotkou, která ji spojovala přes hranice jednotlivých žup, byla pravoslavná církev. Avšak pravoslavní kněží se v sociálním postavení nelišili od poddáných. Finančně nebyli podporováni ani vrchností, ani státem. Mukačevský biskup byl fakticky poddáným majitelem mukačevského panství a nacházel se v přímém podřízení kapitána mukačevského hradu. Právě proto přistoupili v době kontra-reformace v 17. stol. pravoslavní hierarchie na sjednocení rusínské pravoslavné církve s katolickou (1646), a to cestou vzájemného kompromisu – tedy unií. Tím získali stejná práva, jaké měli katolíci duchovní. Rusínská pravoslavná církev podléhala patriarchovi konstantinopolskému (jehož prestiž v tureckém zajetí beztak utrpěla) a uznala jurisdikci římského papeže. Zároveň byla zachována by-

Foto archiv

Jedna z nejstarších literárních památek na Podkarpatské Rusi – Královské evangelium z r. 1401. Blíže o knize v rubrice Krátce odešďad na str. 2

zantsko-východní (církevněslovanská) liturgie nové uniatské církve.

Tento proces byl uskutečněn pod patronátem magnátské rodiny Drughetů a jagerského biskupství. „Patronát“ jagerských biskupů omezoval postavení Mukačevské uniatské eparchie (diecéze). Uniatské biskupové dlouhá léta bojovali o nezávislost eparchie, která v té době byla jedinou sjednocovací strukturou rusínské společnosti; v určitém smyslu tak bojovali za autonomii, aspoň konfesionální, Rusínů. V době osvícenství v 18. stol. se rusínské uniatské činitele rozhodli využít centralizační politiky panovnice Marie Terezie a jejího úsilí o omezení politického vlivu katolické církve pro definitivní konstituování samostatné uniatské církve. Marie Terezie podpořila duchovní mukačevské diecéze a zakázala jagerské katolické kanceláři vměšovat se do jejich záležitostí. Císařská dvorská kancelář se pak jménem Marie Terezie obrátila na papeže s doporučením, aby souhlasil s osamostatněním mukačevské diecéze. Papežskou bulou z roku 1771 byla založena samostatná mukačevská uniatská diecéze (eparchie). Zároveň uniatská církev dostala nový název – řeckokatolická.

Pokračování na straně 6

Autonomie – rusínský sen a skutečnost

Dokočení ze strany 5

Reformy a revoluce

Reformy Marie Terezie a Josefa II. a také ideály svobody, rovnosti a bratrství hlášené francouzskou revolucí výrazně ovlivnily proces konstituování moderních národů ve střední Evropě. Tento proces je zpravidla nazýván národním obrozením. Snaha maďarských reformátorů o vytvoření jednotného „maďarského politického národa“ v Uhrách vyvolala odpor představitelů nemaďarských národů a obavy z maďarizace a vedla k formulování jejich vlastních politických požadavků. Rusínský program vytvořil v průběhu revoluce 1848-1849 A. Dobrjanský. Avšak byl si vědom slabosti postavení Rusínů v Uhrách, jejich rozptolenosti a nevýrazné národní identity. Proto on a jeho skupina vypracovali širší politický program: sjednocení Rusínů Uherské Rusi, východní Haliče a Bukoviny v jednu provincii v rámci habsburské monarchie.

Tento program byl v plném souladu s českou koncepcí austroslavismu: předpokládal

pětí vojenských okruhů sestavených z několika civilních kruhů. V severovýchodní části Uher byl vytvořen Košický okruh ze tří civilních okruhů. Jedním z nich byl Užhorodský, zahrnující župy Už, Bereg, Ugoča a Marmaroš. Hlavním administrátorem Užhorodského okruhu byl jmenován baron Ignaz von Villetz, jeho prvním referentem a vedoucím kanceláře se stal právě Adolf Dobrjanský. Rusínská inteligence mylně pochopila tento krok Vídně jako zřízení rusínské autonomie a ihned začala uskutečňovat „prospěšná opatření“ pro Rusíny. Dne 28. března 1850 však byl Užhorodský okruh zrušen. Rusínská inteligence označila tento krok za „katastrofu v Užhorodě“. Pro rodící se národní rusínské hnutí, pro národní obrození Rusínů, to byla skutečně katastrofa. Likvidací už jednou vyčleněného rusínského území zasadil bachovský absolutismus Rusínům zvlášť citelnou ránu. Přesto to byl důležitý mezník v dějinách Rusínů, neboť tím byli poprvé uznáni jako svébytný národ. Rusínská inteligence

nu 1918 vypracoval memorandum pro prezidenta USA W. Wilsona. 21. října se Žatkovič setkal s prezidentem USA. V memorandumu, které vypracoval, byl formulován jako první požadavek přiznání Rusínům statutu *samostatného, a bude-li to možné, plně nezávislého národa*, který by mohl vytvořit svůj stát. Pokud to nebude možné, lze uvažovat o variantách spojení na zásadách autonomie s některým sousedním slovanským národem. Jestliže se nezmění hranice Uher, pak autonomie v jejich rámci. Variantu autonomie v rámci Uher Wilson zavrhl stejně jako možnost samostatného státu. Doporučoval připojit se k některému slovanskému státu a také vstoupit do projektované *Středoevropské demokratické unie*. 23. října vstoupila ANRUR spolu s představiteli 11 národností střední, východní a jihovýchodní Evropy do Středoevropské demokratické unie. Její představitelé podepsali ve Filadelfii *Deklaraci všeobecných člů nezávislých středoevropských národů*. Jménem Uhro-Rusínů tuto deklaraci podepsal právě G. Žatkovič. Tím se rusínská otázka stala otázkou mezinárodní.

Společně s Československem

Ve Filadelfii se Žatkovič poprvé setkal s T. G. Masarykem a společně posoudili otázku připojení území jihokarpatských Rusínů k Československu. Masaryk mu sdělil, že pokud se Rusíni rozhodnou připojit k Československé republice, budou mít autonomní území. V prosinci 1918 proběhl v ANRUR plebiscit, v němž 67% zúčastněných hlasovalo pro připojení území jihokarpatských Rusínů k Republice československé.

Rozpad Rakouska-Uherska na konci října 1918 urychlil vývoj rusínské společnosti. Na území od Popradu po Jasiňu vznikla celá řada tzv. národních rad různorodé orientace. Vláda v Budapešti rovněž jednala rychle. Dne 21. prosince 1918 zákonem č. X (10) vyhlásila zřízení autonomní rusínské provincie *Ruská krajina*. Avšak území autonomní provincie přesně ohraničeno nebylo. Předpokládalo se, že se do této provincie začlení župy Marmaroš, Ugoča, Bereg, Už. V této hře pokračovala po převratu od března 1919 také tehdejší komunistická vláda. Rusínští činitelé pochopili, že budapeštské vlády jde jen o zachování integrity Uher. Pod vlivem situace v Rusku (občanská válka), na Ukrajině (bolševická okupace) a v Maďarsku (komunistický převrat) zcela převážilo mínění, že pro Rusíny bude nejlépe orientovat se na vznikající Československo.

8. května 1919 se v Užhorodu konala společná schůzka zástupců všech rusínských rad a delegace amerických Rusínů, která schválila návrh na připojení regionu jako autonomní jednotky k Československu. Začátkem září 1919 definitivně vyřešila podkarpatorusínský problém mírová konference v Paříži. Mezi státy Dohody a Rakouskem byla 10. 9. 1919 podepsána *mírová smlouva v Saint-Germain-en-Leye*. Součástí smlouvy byla tzv. malá minoritní smlouva, podle níž, zejména dle článku 10. až 13., bylo území jihokarpatských Rusínů právoplatně začleněno do Republiky československé, na základě nejširší možné autonomie.

IVAN POP

(Dokončení v příštím čísle.)

Foto: archiv A. Dudinského

Kamenný řeckokatolický kostel s vysokou věží v Užhorodě byl postaven v letech 1786–1787, původně sloužil řeckému mnišskému řádu vasilianů. V r. 1900 jej zakoupila Mukačevská řeckokatolická eparchie. Fotografii – pohlednici z r.1906 nám zaslal náš příznivec Alexander Dudinský z Užhorodu, jemuž velice děkujeme.

dominující politickou úlohu dynastie Habsburků v „nadnárodním“ reformovaném státě. Svůj program představil A. Dobrjanský ve Vídni na jaře 1849. Vídeňský dvůr si byl už jistý svým blízkým vítězstvím nad revolučními Maďary za pomoci Ruska a o rusínskou věc neměl žádný zájem. Vytvoření rusínské provincie bylo zamítnuto „ve „státním zájmu“. Byl totiž vlastně v protikladu k centralizačním zásadám politiky Vídně. A. Dobrjanský situaci pochopil a svůj plán stáhl, vzápětí přijal nabídku stát se císařským komisařem ve štábu ruské armády směřující do Uher. Po revoluci A. Dobrjanský aktivizoval činnost své skupiny a začal připravovat další jednání ve Vídni ve věci zřízení rusínské provincie i uznání Rusínů jako svébytného národa. Skupina vypracovala rozsáhlé Memorandum pro císaře Františka Josefa I. (Pamjatnyk Rusinov Uhorskych). Zůstalo však jen u návrhů.

Koncem října vídeňská vláda „reorganizovala“ Uhry. Území království bylo rozděleno do

prokázala svoji politickou zralost a vypracovala program federalizace Rakouské říše, ke škodě říše však ve Vídni nepochopený.

Světová válka jako mezník

Dalším mezníkem ve vývoji rusínských politických programů se stala velká evropská katastrofa, první světová válka. Tentokrát převzala úkol vytvořit rusínský národně státní program jiná část rusínského národa – početná rusínská emigrace v USA. Ruská revoluce v roce 1917, krach válečných záměrů Rakouska-Uherska a Německa – to všechno vzrušovalo rusínské emigrantské spolky a nutilo je přemýšlet nad osudem staré vlasti. Nejvíce rusínských emigrantů přitahovala československá akce, se kterou je seznámili američtí Slováci. Situace v rusínském hnutí v USA se měnila s urychlením vývoje událostí v Evropě a blížícím se koncem války.

Vedoucím představitel *Amerikanskoj narodnoj rady Uhro-Rusinov (ANRUR)* G. Žatkovič v říj-

Obrázky z Králova nad Tisou

Tam, kde řeka Tisa opouští hornatý kraj Marmaroše a pozvolna pokračuje ve svém klikatém toku do Velké Uherské nížiny, ve vzdálenosti 10 km západně od okresního střediska Vinogradova (bývalého Sevluse), leží městečko Královo nad Tisou. Četné archeologické nálezy z mladší doby kamenné a doby bonzové svědčí o dávnmém osídlení lokality. První písemná zmínka o Královu pochází z 13. století a vztahuje se k hradu, který ční nad městečkem na sopečné skále vysoké 50 metrů. Hrad se původně nazýval Nyaláb, v polovině 14. století byl majetkem krále. Vystřídalo se na něm několik majitelů; od r. 1378 marmarošský župan Drago, později přešel do vlastnictví magnáta Perényiho. V r. 1495 navštívil hrad král Vladislav II. Jagellonský, odtud pochází jeho maďarské jméno Királyháza i dnešní název Královo.

Pozdější majitel hradu Gabriel Perényi bojoval po boku panovníka proti Turkům a padl v bitvě u Moháče v r. 1526. Jeho vdova K. Frankopanová pozvala do Králova vzdělaného mnicha B. Komjathyho, který se stal vychovatelem jejího syna. B. Komjathy během svého působení na hradě přeložil do maďarštiny list apoštola Pavla. Hrad byl v r. 1672 značně poškozen vojskem krále Leopolda I. v souvislosti s podezřením, že rodina Perényiů se účastnila protihabsburského spiknutí uherských magnátů pod vedením F. Wesselényiho. Od té doby hrad nebyl renovován a chátral. V jeho zříceninách se nachází kostelík sv. Panny Marie, u kterého se v minulosti konala každoročně 8. září pouť. Z hradu je výhled daleko, až na Chustskou bránu, na pohraniční Gutinské vrchy a na nedalekou Černou horu.

Pozvolně se rozvíjela i osada Královo, počet jejích obyvatel vzrostl ze 700 v r. 1830 přibližně na 2500 v r. 1900. Většina obyvatel byla zaměstnána v zemědělství, část našla uplatnění v dopravě a obchodě. Od 70. let 19. století, po výstavbě železnice Čop – Signet, se Královo stalo železniční křižovatkou; napojovala se na trať do rumunských měst Satu Mare a Oradea.

V roce 1919, kdy se Podkarpatská Rus stala součástí ČSR, je Královo nad Tisou přiřčena důležitá role železničního přechodu do Rumunska. V městečku se v tomto období rozvíjí také místní průmysl. Např. tu vznikla menší provozovna na výrobu cementového zboží J. Zisoviče, válcový mlýn s olejárnou Kugler a spol., líčárka firmy Spitz. V nedaleké vesnici Verjacija byl v r. 1924 založen kamenolom na těžbu trachytu (společnost M. Goldberger a J. Salamon). Firma dodávala šterk na silnice a pro potřeby ČSD. V městečku měly svá zastoupení spediční firmy Schenker a Schreiber. V městečku působilo také několik českých a slovenských podnikatelů a živnostníků – prodejna Baťa, knihkupectví Křivan a spol., pekař J. Kopecký, holič M. Štefanovič, truhlář J. Cifrnják, krejčí M. Šimko, nebo uzenářství F. Cheladzové. Jsou zde čtyři menší hotely a deset hostinců. V průběhu let 1921–1939 je v Královu vybudováno přes 400 nových domů. Počet obyvatel se v tomto období zvýšil z 3.500 na 4.900; z nich bylo 2.800 Rusínů, přibližně 600 Čechů a Slováků, přes 1000 Maďarů a 500 Židů. Stojí za zmínku,

Celkový pohled na městečko Královo nad Tisou

že v zemských volbách v r. 1935 byli za členy sevlušského okresního zastupitelstva za agrární stranu zvoleni dva zástupci Králova - rolník I. Hromočuk a obchodník E. Zisovič.

Když mluvíme o školách v Královu, těch zde bylo v r. 1937 několik: obecná (rusínská a česká s maďarskou pobočkou), měšťanská (rusínská a česká), lidová hospodářská (rusínská) a také dvě opatrovny, které plnily úlohu dnešních školek. Výstavba české obecné školy M. Tyrše byla realizována v r. 1932. Ředitelem školy byl v té době L. Veselý, působili zde učitelé M. Karásková, M. Chládek, R. Blažková, R. Dindová a J. Platil. Dle vzpomínek pamětníků byl před školou pečlivě udržován záhon růží. Bývalá obecná škola se nachází kousek od nádraží na cestě do centra

Také v novodobých dějinách bylo Královo dějištěm několika významných událostí. V r. 1936 se v blízkosti místního nádraží konalo slavnostní rozloučení s prezidentem E. Benešem před odjezdem na návštěvu spráteného Rumunska. Obdobně, když rumunský král Carol II. zahájil 27. 10. 1936 státní návštěvu ČSR, byl v Královu uvítán zemským prezidentem A. Rozsypalem. Vojenská hudba 45. pěšího pluku z Chustu, přítomná na ceremonii, zahrála hymny obou států. Zvláštní vlak pak pokračoval na cestě do Prahy.

Podle vyprávění V. Šaloma, který v městečku prožíval období svého dospívání a jehož tatínek byl pokladníkem nákladního oddělení stanice, v Královu našlo své působíště přibližně 150 zaměstnanců Čs. státních drah. Přednostou stanice byl v r. 1937 J. Chranovský, pracovali zde strojvůdci, kolem 20 vlakmistrů a vlakvedoucích, přes 50 přívodčích vlaků, na čtyři desítky posunovačů a traťových zaměstnanců. Jako traťmistré zde také působili A. Šíp a L. Bárta. Ve výtopně a její provozní dílně pracovalo několik zámečnicků a řemeslníků. Nájmemec nádražní restaurace v Královu byl po dlouhá léta Š. Gabura. O zdraví železničářů se starali lékaři E. Holubec a E. Šternberg.

Historici železniční dopravy na území ČSR

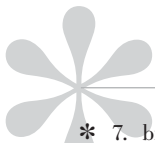

Hrad Královo s kostelíkem sv. Panny Marie

uvádějí, že první rychlíky Praha – Jasina a zpět vyjely v r. 1923. V soupravě byly řazeny také lůžkové vozy do Užhorodu a přes Královo i do Bukurešti. Ze Spišské Nové Vsi do Králova byl zařazen také jídelní vůz. Z podnětu Ústředního ředitelství ČSD v Praze byl vypracován velkolepý projekt nového nádraží Dubovinka, což byl jiný, méně používaný název Králova nad Tisou. Jeho výstavba však v důsledku potřeby naléhavých investic v jiných oblastech železniční dopravy nebyla realizována. Místní zajímavostí bychom však mohli nazvat pravidelnou peážní přepravu rumunských vlaků (až do listopadu 1938) z pohraniční stanice Halmei přes Královo a Teresvu do Campulungu s dozorem čs. finanční stráže.

Na závěr bych se zmínil o soše sv. Rozálie, patronky vorařů, kterou dal zhotovit a postavit jágerský biskup F. Barkóczy v polovině 18. století v katastru obce Verjacija u Králova v jeskyňce nad Tisou. Místo bylo zasvěceno sv. Rozálii, aby Bůh na její přímělu ochránil všechny tudy plující voraře před neštěstím. Není známo, zdali se socha ve Verjacji zachovala do dnešních dnů, nicméně o této místní zvláštnosti se zmiňují J. Dušanek a F. Gabriel ve své knize: „Pověsti ze Zakarpatské Ukrajiny“. Ještě bych dodal, že nejhezčí pohled na Královo nad Tisou a na návrší s hradem je z úpatí nedaleké Černé hory kousek před Velikou Kopaňou.

VLADIMÍR KUŠTEK

* 7. března oslavil devadesáté narozeniny rusínský hudebník **Štefan Ladižinský**, rodák z rusínské obce Matysová. Je jednou z nejvýznamnějších tvůrčích osobností hudebního života Slovenska a Československa. Spoluzaložil Orchestr slovenské hudby v Bratislavě, soubor lidové tvorby, byl dramaturgem Armádního vojenského souboru Víta Nejedlého. Vedl soubor PULS v Prešově, byl šéfdirigentem SLUKU, pomáhal ochotnickým souborům. Po odchodu do důchodu působil v řeckokatolickém pěveckém sboru Kirillomethodeon. Zapojil se do činnosti Rusínské obrody, v letech 2001–2002 byl jejím předsedou. K narozeninám upřímně blahopřejeme!

* **Světový kongres Rusínů 2015 se uskuteční v Rumunsku od 18. do 21. června.** Současně tu bude i zasedání Světového fóra rusínské mládeže. Místo konání: město Deva, Rumunsko.

* 22. února jsme si připomněli **28. výročí** úmrtí amerického výtvarníka s rusínskými kořeny **Andyho Warhola**.

* Na internetovém portálu rusyn.sk najdeme pojednání s **názvem Co (ne)trápí Rusíny na Slovensku.** Jde o smutné čtení, které začíná tím, že ani rusínské děti dnes nemluví rusínsky a některé se dokonce stydí za své prarodiče. Následuje stručné shrnutí historie Rusínů na Podkarpatské Rusi i v okolních zemích po roce 1945. Také to není nijak radostné čtení. Ani závěr článku není příliš optimistický, upozorňuje na krajní možnost zániku rusínské národnosti. Byla by to nesmírná kulturní i historická tragédie.

* K tématu ještě jeden článek z rusyn.sk. **Proč se rusínský jazyk vytrácí?** Protože jsme velmi přizpůsobiví, přiznávají sami Rusíni. Alespoň si to myslí Táňa Rundesová, autorka článku. Její text cituje názory několika osobností, které k tomu mají co říct. Jsou to politolog Alexander Duleba, archeolog Igor Choma, ekonomka Alena Minarská, spisovatel a literární kritik Vasil Choma, auditor Michal Lažo, redaktorka rádia Rusyn FM Tatiana Jurašková, frontman rusínské skupiny Jozef Kyselica a učitel Alexander Franko.

* Další příspěvek k vnímání rusínské národnosti přináší rusyn.sk, jsou to průběžné výsledky internetové ankety uspořádané mezi Rusíny s otázkou **Jak silně se cítíte být**

Rusínem/Rusínkou? Pro rusínské cítění tato anketa zatím nedopadá špatně.

* **Dívaldo Alexandra Duchnoviče** v Prešově uvedlo 20. března v premiéře hru Heleny Bendové a Mira Chorváta **Pan Keby**.

* **Rusínský festival ve Svidníku** se uskuteční od 25. do 31. května. 3. ročník festivalu s podtitulem „Od Rusínů po všechny“ přinese multižánrovou přehlídku národnostních menšin s mezinárodním zastoupením.

* Na internetovém portálu se také dovidáme o snahách **sloučit dva svidnické festivaly do jednoho.** Letos ale ještě proběhnou oba dva samostatně. Jde o už zmíněný Rusínský festival a Slavnosti kultury Rusínů-Ukrajinců Slovenska.

* **Prešovská univerzita připravuje festival dokumentárních filmů.** Jeho 15. ročník přinese patnáct snímků. Převahu budou mít české a slovenské filmy.

* **Rozhlas nemá být prostorem pro rozbroje,** tvrdí podnětný článek na webu. Titulek tohoto textu cituje **Ondreje Kandráče**, odcházejícího šéfa národnostního vysílání RTVS. Zpěvák a primáš úspěšné folklórní skupiny Kandráčovci a současně dlouholetý redaktor rozhlasového národnostně-etnického vysílání z pozice lídra národnostního vysílání odchází (chce se naplno věnovat své práci v Kandráčovicích), ale s rozhlasem bude nadále spolupracovat. V článku se svěřuje se svými rozhlasovými zkušenostmi. Část rozhovoru je pak věnována problémům i úspěchům rusínskému vysílání.

* Na Úřadu vlády Slovenské republiky proběhlo koncem února tr. **jednání zástupkyně Úřadu vysoké komisařky OBSE s představiteli národnostních menšin** a zástupci Úřadu zplnomocněnce vlády pro národnostní menšiny. Stalo se tak v rámci jednání XVI. zasedání Výboru pro národnostní menšiny a etnické skupiny. Předmětem jednání bylo osm bodů, týkajících se například školství, podpory národnostních menšin nebo používání jazyků menšin.

* **Sdružení inteligence Rusínů Slovenska prosí své příznivce o příspěvek.** Slovinci mohou vybranému subjektu připsat dvě procenta z daní. ZIRS díky těmto příspěvkům dosud zrealizovalo například tyto projekty: Čemerica III, sborník Zachraňme rusínský jazyk, doku-

mentární film Duše Karpat, vydání sbírky básní Štefana Suchého Třetí křídlo, fotoknihu Daniely Kaprářové Andrej Gavula, ples Rusínů, vydání dvaapadesáti čísel periodika i-usynFORUM, vydání publikace Lidé a události, rusínské kalendářium, vydávání dalších publikací, organizace besed a setkání, osvětová činnost a další.

* Do 30. dubna je ve Vihorlatském muzeu v Humenném k vidění soutěžní a prodejní výstava **Karpatská kraslice.** Účastní se jí více než osmdesát autorů ze Slovenska i zahraničí. Představují jak prastaré tradiční techniky, tak i moderní způsoby zdobení kraslic.

* Profesor Ivan Pop pokračuje na webu rusyn.sk v představování osobností rusínských dějin. Tentokrát se zaměřuje na **Alexandra a Nikolaje Homičkovy.** Alexander (1830–1892) byl rusínský právník a novinář maďarské orientace. Nikolaj (1833–1886) byl rusínský novinář maďarské orientace. Rusínské myšlenky jim ale nebyly cizí, svým způsobem je dokonce podporovali.

* Další vizitka je věnovaná **Jakovi Holovackému**, ruskému slavistovi, etnografovi a historikovi.

* **V Istanbulu jednali začátkem března zástupci Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku.** Setkali se se svými kolegy z Evropy i Spojených států.

* Poláci z Krynice a Slováci z Bardejova, kteří se snaží o záchranu kulturního dědictví Lemků a Rusínů z polsko-slovenského pomezí, vyhlásili **soutěž v užitém designu a grafice inspirovaných lidovým tradicemi těchto etnických skupin.** Příhlášky je možné zasílat na Městský úřad do polské Krynice-Zdrój. Soutěž probíhá i na sociálních sítích. Práce finalistů budou prezentovány na výstavách v Bardejově i v Polsku a představeny také v katalogu.

* Karpatsko-rusínské naučné centrum v USA vyhláší pro letošní rok prestižní soutěž o **Cenu Alexandra Duchnoviče za rusínskou literaturu.** Prémii 1.000 dolarů a sošku získá autor knihy (poezie nebo próza) sepsané v rusínštině a vydané v uplynulých pěti letech. Soutěžící musí zaslat dva výtisky na adresu Patricia Krafcik, The Evergreen State College, Olympia, Washington 98505 USA (e-mail: krafcikp@evergreen.edu) a jeden výtisk na adresu Olena Duć-Fajfer, ul. Chełmońskiego 72E/13, 31-340 Kraków, Polska. **top**

Vyznání štětcem Věry Vacové

Malířka Věra Vacová – Párkányiová vystavovala v březnu tr. své půvabné výtvarné práce v galerii SÚJB v Praze na Senovážném náměstí. Malebná zátiší, něžné květinové motivy, krajiny (několik z nich s náměty z Podkarpatské Rusi, kde má malířka své rodné kořeny měly u diváků jako vždy zasloužený úspěch. Svědčila o tom i hojně navštívená vernisáž 4. března. Zazněla na ní slova kunsthistorika dr. Sedláčka a houslové vystoupení Martiny Hévrové. Autorce jsme upřímně blahopřáli k úspěchu.

red.

Věra Vacová-
Párkányiová
na vernisáži

Foto Agáta Píldátová

Migrace a Rusíni

Dokončení z č. 4/201

Rusínští imigranti mají ovšem v Česku reálné i pomyslné nepřátele, které brání jejich integraci do české společnosti:

Prvním z nich je úřad, na kterém si imigranti musí vyřizovat nezbytně nutné dokumenty: povolení k pobytu, pracovní povolení a zdravotní pojištění. Úřad je místem, kde se migranti poprvé setkávají tváří v tvář s představiteli české společnosti. Je velkou škodou, že toto setkání v přistěhovalecích zanechává spíše negativní pocity. Na vině tomu bývá:

- Vleklé řízení, dlouhé čekání v nejistotě
- Častý odcizený a nepřátelský přístup úředníků
- Nepřehlednost podmínek pro získání povolení
- Opakovaný neúspěch

Zdánlivě jednoduché kroky představují pro rusínské imigranty vyčerpávající kolotoč nepřijemností, kterým se chtějí po prvních zkušenostech vyhnout. Vstříc této potřebě přichází – a zneužívá ji – tzv. klientský systém. Klient je člověk, který imigrantovi zprostředkovává a vyřizuje potřebné dokumenty, shání práci, zajišťuje ubytování. Je prostředníkem mezi imigrantem na jedné straně a úředníkem na straně druhé. Tato „funkce“ by nikdy nemohla vzniknout, kdyby systém úřadů fungoval kvalitně a flexibilně. To, že existuje, ukazuje na špatně fungující systém úřadů a nedokonalou legislativu. Problémem je, že počty „klientů“ a různých zprostředkovatelských agentur se v České republice zvyšují, aniž by byla vidět snaha o reformu systému. „Klienti“ našli způsoby, jak doklady pro imigranty získat i za stávajících podmínek, čímž si získávají důvěru a značná procenta z jejich platů. V současném stavu je, i díky tomuto parazitujícímu systému, pro jednotlivce téměř nemožné si dokumenty obstarat samostatně. Proto migranti své „klienty“ považují na jedné straně za „chleboďárce“, na straně druhé za „vyděrače“. Dalším problémem je, že úřad, resp. legislativa státu, zatím striktně rozlišuje mezi příslušníkem (rusínské) národnostní menšiny a tzv. „cizincem“. Takže zatímco příslušník menšiny – český státní občan – má všechna občanská práva, „cizinec“ je v oblasti lidských a občanských práv, sociálního a zdravotního zabezpečení atp. člověkem jaksi druhořadým, i když v zemi dlouhodobě

Foto: Alexander Zozuljak

Z konference o národnostních menšinách v Praze: autoři příspěvku Dagmar Březinová a Jan Čopík

žije. Může mít dokonce už i pracovní povolení a povolení k trvalému pobytu, bez státního občanství nemůže plnohodnotně fungovat.

Nejistá budoucnost, těžká a vyčerpávající práce, „vydírání“ klientem, nízká životní úroveň, rodina daleko... Samota a deprese. Vyhledky člověka, kterému se v myšlenkách převítí tento „film“, nejsou optimistické. Jeho stav můžeme nazvat krizí. Přestože u nás existuje systém krizové pomoci v rámci sociálních služeb (poradny pro uprchlíky), rusínští imigranti stav krize řeší nejčastěji svépomocí. Společným jmenovatelem tohoto řešení je společenství, popřípadě sdružování. Pozitivní charakter má účast na společenském životě spolu s krajany (rodinou, přáteli z práce), ale také prostřednictvím církevní obce. S těmito variantami se setkáváme spíše u žen, případně u celých rodin. Negativní charakter sdružování se objevuje častěji u osamělých mužů. Blízkost k alkoholu se v těžkých podmínkách proměňuje v patologickou závislost, která bývá zdrojem konfliktů (s majoritou, se zákonem) a negativních postojů ze strany majority.

U kostela – církve – se alespoň na okamžik zastavme. Často znamená pro rusínskému imigranta duchovní jistotu, jakousi hlubinu bezpečnosti, oporu, i když (většinou) nemůže nabídnout reálnou pomoc. Naplňuje roli výše zmíněné potřeby sdružování, sdílení, naděje.

Ostatně tomu tak bylo vždy, např. i na Podkarpatské Rusi za sovětské éry. Nikoli náhodou byla v období totalitního systému nejen v Zakarpatské oblasti, ale i v satelitních zemích až do r. 1968 zakázána, zrušena řeckokatolická církev.

Imigranti se už nyní daleko častěji než dříve setkávají s vstřícností české majoritní společnosti, jsou vítanou pracovní silnou (byť, pravda, pod souhrnným názvem „Ukrajinci“, aniž umíme rozlišit „Ukrajince“ od Rusínů), v mnoha firmách a pracovních prostředích si váží jejich píle a pracovitosti. Spíš tu je však někdy problém jisté dehonestace v přístupu k nim; protože u rusínských (i ukrajinských) přistěhovalecích se ví, že ač mají vzdělání a konkrétní odbornou kvalifikaci, přijímají podřadnou, nekvalifikovanou práci. Jedním z důvodů, proč to dělají, je složitost nostrifikace diplomů z východoevropských škol i univerzit (doktoři by mohli vyprávět!), dalším pak prostý fakt, že práci potřebují, a i ta nekvalifikovaná je tu lépe zaplacená, než u nich doma.

Je dobré také konstatovat, že česká společnost o Podkarpatské Rusi a Rusínech leccos ví – díky především společné historii, díky artefaktům českých umělců – spisovatelů počínaje (a zdaleka nejde pouze o klasiky první poloviny 20. století – Čapek, Olbracht, S. K., Neumann, J. Zatloukal aj.) přes fotografy a filmaře, až třeba k televizním publicistům. A ovšem i díky nezanedbatelnému působení spolků a médií.

Poslední roky zaznamenáváme, že naše republika a celý evropský kontinent se stává imigračním evrostem. Sílí potřeba nového pohledu v souvislosti se společenskými změnami. Domácí lidé mají často okamžitě zjednodušené řešení: Když chtěli odejít ... tak ať si nestěžují... Když chtěli odejít.. tak ať se přizpůsobí ... slycháváme často. Za této situace je důležitá pomoc různých menšinových krajanských spolků propagací kultury či církevních organizací apod. Je důležité podporovat kulturní a osvětovou činnost příslušníků menšin, mj. také pravdivým a poutavým zpravodajstvím v médiích (ne pouze vyhledávat senzacechtivé momenty). Patří k tomu i podpora menšin ve školách, pomoc při utváření nových vztahů. Neboť migrace je životní realita lidí, s kterými se denně setkáváme.

DAGMAR BŘEZINOVÁ, JAN ČOPÍK

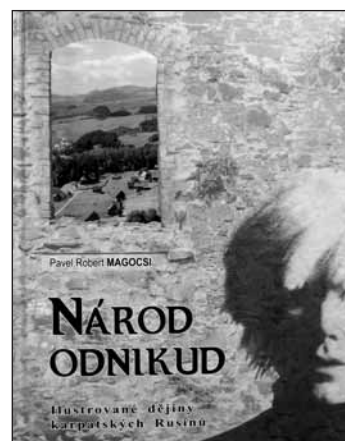
(Z příspěvku na konferenci o národnostních menšinách dne 4. 12. 2014)

Národ odnikud

Český překlad knihy P. R. Magocsiho *Národ odnikud*, o níž jsme informovali v předchozích číslech, se prodává ve významných knihkupectvích po celé republice. Čtenářský zájem o tyto ilustrované dějiny Rusínů předčil očekávání a museli jsme zajistit další dodávku od užhorodského nakladatele Valerie Padjaka. Pro naše členy máme ještě několik desítek kusů této publikace, kterou prodáváme na našich akcích se slevou za 175 Kč. Nicméně, opravdovým zájemcům doporučujeme zajistit si knihu co nejdříve pomocí naší objednávkové služby. A to tak, že si ji objednáte na adrese SPPR, nebo ještě lépe pro rychlejší vyřízení,

na adrese člena výboru, který má distribuci knih na starosti: Jiří Havel, Rostislavova 11, 140 00 Praha 4, mail: j.v.havel@seznam.cz. V tomto případě budeme našim členům knihu účtovat pouhých 150 Kč, k tomu ovšem 92 Kč poštovné, takže vás kniha vyjde na 242 Kč, to znamená téměř na stejnou částku, za kterou je kniha nabízena v obchodech (tam stojí 238 Kč). Prosíme, uváďte v objednávce, že jste členy SPPR, abychom vám neúčtovali plnou cenu. Překročí-li cena knih, které si u nás objednáte částku 250 Kč, neúčtujeme poštovné ani balné. Seznam nabízených knih najdete na našich webových stránkách a můžete jej dostat i poštou na výše uvedené adrese.

jh

Před devadesáti roky: fotbal v Užhorodě se stal sportem č. 1!

Sportovní klub Rusj Užhorod byl založen na samém konci roku 1924 a řádně zaregistrován podle platných československých zákonů od počátku roku 1925. Na ustavující valné hromadě se jeho členové (byly jich tři desítky) dohodli o klubových barvách – červené a zelené. Mezi zakladateli najdeme i jméno rusínského agrárního politika Edmunda Bačinského. Ten se už zakrátko stal v Praze poslancem i senátorem (1929–1939). Pro autonomní území Podkarpatské Rusi zastával i pozici ministra vnitra a vedl vydávání časopisu Russkij narodnyj golos.

Sportem číslo 1 se stal v klubu pochopitelně fotbal. První hráči putovali za zápasy i do vzdálenějších končin. Hlavně na Slovensko, kde hráli jak s kluby ryze slovenskými, tak i maďarskými a židovskými. Ve svém okolí převyšovali soupeře z Mukačeva, Chustu či Berehova. Netrvalo ani deset let, a Rusj byla postrachem širokého okolí. Hned slavil klub vzestup mezi republikovou špičku.

Už v roce 1933 lze najít červeno-zelené dresy v závěrečných kolech amatérského mistrovství Československa. Podle územního členění patřil klub do východní slovensko-podkarpatské divize. Tu dokázal dvakrát po sobě vyhrát – 1935 a 1936 – a po druhém vítězství uspěl i v kvalifikaci o postup do nejvyšší československé soutěže – I. ligy. V ní odehrál ročník 1936/37, ale udržet soutěž se mu nepodařilo. Ročník 1937/38 byl zase zpět v nejnižší divizi republiky. Přesto se do historie zapsali „létající učitelé“ (většina hráčů byla skutečně z učitelství) a k zápasům do Čech výprava využívala nabídky Československých aerolinií – byla dopravována pravidelnou „kyvadlovou“ linkou spolu se státními úředníky) zejména některými jmény: vedle Bokšaje lze hovořit o bratřech Križových, Radikovi či Kobzarovi.

Není bez zajímavosti, že v té době měl užhorodský klub též silný dorost, jemuž se hráči první garnitury trenérsky věnovali. Ten dorost byl k neporažení. Představoval pestrou ná-

Foto archiv

Nejzpomínanější mužstvo Rusj Užhorod. Ligová jedenáctka ročníku 1936/37. Zcela vlevo stojí (v tehdy módních kalhotách, tzv. pumpkách) uznávaný trenér Otto Škvain. Protože tento vyučený lakýrník a malíř pokojů rád a všude kreslil, své kresby i prodával, vysloužil si přízvisko Mazal. Dokonce některé pozdější československé prameny ho uvádějí pod jménem Otto Mazal-Škvain. Bokšaj je v horní řadě stojících v černém brankářském svetr. V takovém chytal i v pražské Slavii.

rodnostní směsici, skutečně tu hráli borci bez rozdílu rasy i náboženství. Důkaz? Nejlepším střelcem byl střední útočník Gejza, což byl Rom, a kapitánem Čech jménem Strnadel.

A které jsou ty nezapomenutelné osobnosti?

Otto Škvain-Mazal: Trenér, který mužstvo sestavil a přivedl do nejvyšší soutěže. Jako hráč působil v obou nejslavnějších klubech, tedy ve Spartě i Slavii. V údobí 1919–1923 reprezentoval. Trenérsky působil v řadě prvotníkových klubů tehdejšího Československa: SK Prostějov, I.ČsŠK Bratislava (dnes Slovan), SK Pardubice či DSV Saaz (Žatec).

Nejznámějším rodilým Rusínem byl v té době Gejza Kalocsay. Začínal v Berehovu, dostal se do pražské Sparty a dokonce reprezentoval ČSR.

Aleksa Bokšaj: Brankář, co ve Slavii nahradil končícího slavného Pláničku a byl hrdinou

finálového duelu tolik ceněného Středoevropského poháru Slavia Praha – Ferencváros Budapest 2:0 (1938). V době aktivní kariéry patřil do éry Josefa Bicana, v dresech bývalých internacionálů Slavie i Československa zase později vytvořil velmi stabilní a přátelskou dvojici s Františkem Pláničkou.

Před rozdělením republiky byl kromě Bokšaje zájem i o další užhorodské hráče v předních klubech, ale už k tomu nikdy nedošlo. Celá tehdejší Podkarpatská Rus byla po skončení II. světové války postoupoupana Sovětskému svazu. A tak čtenáři sportovních rubrik v Československu mohli občas už jen zaznamenat, jak si v nižších soutěžích SSSR vede klub Verchovina (dříve Rusj) Užhorod.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

Zemřel hrdina od Dukly

V polovině února 2015 nás opustil Vasil Korol, major v. v., hrdina bojů na východní frontě a náš krajan. Narodil se r. 1922 ve Volovém. V říjnu 1939 se rozhodl z rodné země utéci do Sovětského svazu. Byl však chycen sovětskými pohraničníky a odsouzen ke třem letům vězení za ilegální překročení hranice. Dostal se na tři roky do gulagu. Až do roku 1989 ale musel své sovětské věznění tajit. V tvrdých podmínkách pracoval na stavbě železnice do Vorkuty až do dubna 1943, kdy byl propuštěn a vstoupil do čs. zahraniční armády. První boje zažil jako dělostřelec u Kyjeva. účastnil se mnoha bitev, v karpatsko-dukelské operaci přišel o ruku. Byl mnohokrát vyznamenán, mj. dvěma válečnými kříži, medailemi Za zásluhy a Za chrabrost. 28. října 2012 mu byl propůjčen Řád Bílého lva. V našem časopise jsme hrdinský život V. Korola několikrát připomněli. **red**

Užhorodské divadlo

má zvláštní budovu, pěkně položenou na nábreží úzkém, ale malou, nevkusnou. Hrávalo se tu maďarsky, dnes je v divadle umístěn biograf. Poskytuje však pohostinství také vážnějším podnikům, akademiím a koncertům v nedělních dopolednech, čas od času též divadelním představením večerním, pořádaným ochotníky. Z těchto her ochotnických představení ze dne 7. července tr. dopíná se významu nevšedního. – Toho dne po prvé (v ů b e c po prvé) hrálo se v Užhorodě divadlo v jazyce lidu, který je na Podkarpatské Rusi domovem, ale který dosud – Bohu buď žalováno – ve vlastním domě byl cizincem. Spolek „Prosvita“ (analogie našeho Svazu osvětového) připravil toto představení a zval na ně rusínsko-česko-maďarskými návštěvními. Za prvé představení zvolena byla národní hra ukrajinská se zpěvy, „Natalka Poltavka“ od Ivana Kotlarevského (1769–1838),

národního buditele a zakladatele nové literatury ukrajinské, hra idyllicky prostíčká, ale dobře odpovídající dnešní kulturní úrovni Podkarpatských Rusínů, kteří musí podruhé nyní prožívat národní obrození; účinky obrodné práce Dobrjanského a Duchnoviče podařilo se totiž maďarské hrůzovládě téměř úplně vyhladit. Hráno bylo dobře, zvláště představitelka titulní úlohy, pí Kateřina Tamburovičova znamenitě vynikla jak hrou, tak zpěvem nad ochotnickou úroveň. Divadlo bude mít velký význam v těžké práci kulturní na Podkarpatské Rusi, jako mělo vždy a všude. Užhorodská „Prosvita“ získá si nehynoucí zásluhu, bude-li šťastně pokračovat, zvláště sáhne-li též k domácí produkci divadelní (Duchnovič, Korytňanský) a ke klasickým výtvorům divadla rusínského.

Fr. T. (Jevišť, divadelní týdeník, č. 31, r. 1920).

Vojna stínala životy

Keď Vasiľ Prokopanič z Ganiče na Podkarpatskej Rusi roku 1940 dostal povolávací lístok do horthyovskej armády, rozhodol sa odísť do Sovietskeho zväzu. Na odchod z rodného kraja čarovných ihličnatých lesov a voňavých lúk nahovoril aj mladšiu sedemnástočnú sestru Iľanu. K hranici ich previedli pastieri, ktorí tu celý rok pásli jalovinu na horských lúkach.

Podľa životopisu, ktorý napísala Iľana Prokopaničová, jej prvé roky v Sovietskom zväze sú späté s prácou v nemocnici v mestečku Starobilsk. Nevyznieva to celkom pravdepodobné, lebo je známe, že utečenci a utečenky sa nevyhli pobytu vo väzení, neskôr v gulagu. Všemocné sovietske orgány im zrejme nanútili, aby neskôr po prepustení neuvádzali drsnú pravdu, ale prikrášené skutočnosti. Podstatné je, že keď sa Iľana dozvedela o vytváraní československej vojenskej jednotky v Buzuluku, už na jar 1942 sa hlásila v tomto priuralskom mestečku.

Všetci muži i ženy museli najprv absolvovať náročný výcvik v ťažkých podmienkach. Nezaobíšiel sa bez úrazov, otlakov, odrenín, opuchlín po poštípaní komármi, chorôb, predovšetkým silných prechladnutí a malárií. Nielen muži, ale aj ženy sa naučili zaobchádzať s ručnými zbraňami: s puškou a pištoľou, s ostreľovacou a protitankovou puškou, ručným granátom, ľahkým a ťažkým guľometom.

Dňa 31. januára 1943 opustil 1. poľný prápor buzulucké ubytovne a začala sa jeho bojová cesta. Iľana Prokopaničová zostala pracovať v nemocnici v Buzuluku. Sem prichádzali ďalší muži a ženy, najmä z Podkarpatskej Rusi. V máji 1943 už boli v Novochoopersku. Jej zaradenie bolo: vojak zdravotnej služby v poľnom lazarete.

Najviac v jej pamäti utkvelo, ako priviezli prvých ranených vojakov. Veľmi sa preľakla – bolo im treba pomáhať a pred ňou ležali rozstrieľané krvavené telá s okyptenými údmi. Lekári ich neustále operovali, zdravotníčky prevážovali rany, utierali z tváří pot i krv, rozdávali jedlo, mnohých ranených krmili a udržiavali v čistote. Pre každého museli mať dobré slovo a slovíčko útechy. Bolo treba prekonávať strašný duševný otras u tých, ktorí zistili, že im chýba ruka či noha, a zároveň im vlievať nádej do života. Bola to veľmi vyčerpávajúca práca. Najviac ju trápila bezmocnosť, keď raneným chcela poskytnúť pomoc, ale rany boli také rozsiahle, že mnohým sa nedalo už pomôcť...

Kyjev – Biela Cerkev – Žaškov. To bola trasa bojovej cesty československej brigády. Niekoľko kilometrov za bojovými jednotkami sa nachádzal poľný lazaret. Až sem doliehalo dunenie diel, bômb a katuší. Nad nimi prelieta-

*Ošetrovatelky
vojenskej nemocnice
s jej náčelníkom
MUDr. Friedmannom
v Martine v roku
1945. Iľana Hromá
druhá sprava*

Foto archiv

vali nepriateľské lietadlá. Po bojoch nasledovala krátka zastávka na oddych, reorganizácia a opäť príprava na ďalší boj. V Kamenci–Podolušku Iľana Prokopaničová požiadala o preradenie do bojovej jednotky. Zrejme už nemala duševnú silu počúvať zúfalé stony a výkriky umierajúcich vojakov. Gniavila ju bezmocnosť a nemožnosť im pomôcť. Absolvovala výcvik obsluhy protilietadlového dela. Ako zameriavačku ju zaradili do protilietadlovej jednotky. Zúčastnila sa na bojoch o Krosno a Duklu, ale nikdy nezabudla na svoj prvý boj.

V noci sa zakopali. Delá upevnili a zamaskovali. Už sa rozvidnievalo, keď zrazu počuli hukot nemeckých lietadiel. Zaujali miesta pri delách. Strieľali do lietadiel, ktoré bombardovali, ale nezasiahli ich pozície. Lietadlá odleteli, na chvíľu sa rozhostilo ticho. Zrazu začali na nich strieľať z mínometov. Bolo už ráno. Nachádzali sa pod kopcom, na ňom sa vypínal kostol. Z pozorovateľne na veži Nemci ich mali ako na dlani.

Nálety sa opakovali. Mladé vojačky strieľali do nepriateľských lietadiel. Postupne sa stiahli do zákopov. Iľana Prokopaničová posledná skočila za nimi do zákopov. A tam uvidela – hrôzu! Všetky ležali mŕtve. Veľmi sa toho vyľakala, chytila ju neovládateľná triaška. Dievčatá ešte chvíľu predtým boli plné nádeje a optimizmu, teraz ležali bez kvapky života. Vyrazilo jej to dych. Zrazu pri nej zastalo auto a zobralo ju za front. Cestou videla veľa zabitých a nemohla sa z toho spamätať. Z auta ju vyložili pri poľnej kuchyni, kde sa spamätávala až do rána. Ráno ju opäť zadelili s ďalšími mladými dievčatami a mužmi k protilietadlovým delám. Boj ďalej pokračoval.

V boji o Duklu ju ranilo. Previezli ju do Poľska, do československého poľného lazaretu v Polianke. Bol to veľký lazaret umiestnený v kaštieli. Tu sa zoznámila s budúciim manželom Jánom Hromým z Veľkého Šariša, ktorý zo

Iľana Hromá (vľavo) so spolubojovníčkou

slovenskej armády prešiel k Červej armáde. V 1. československom armádnom zbore bojoval o Kyjev, Bielu Cerkev, Žaškov, Krosno a Duklu. Na hraniciach pred Vyšným Komárnikom bol ťažko ranený. Keď sa dostali na československé územie, Iľana Prokopaničová pracovala v poľných nemocniciach v Humennom, Poprade, Martine, Kroměříži a Prahe. Po oslobodení žila s manželom vo Veľkom Šariši, neskôr v Prešove. Žiaľ o bratovi Iľany, Vasiľovi Prokopaničovi z pobytu v Sovietskom zväze sa nezachovali žiadne správy, takže o jeho osude sa dodnes nič nevie.

Iľana Hromá, rod. Prokopaničová, prežila krutosť vojny. Na vlastné oči videla veľa rozstrieľaných mladých vojakov a vojačiek. Kričali od nepredstaviteľných bolestí, ale chceli žiť. S nesmiernymi obeťami bola vydobytá sloboda. Preto si ju vážme!

MAGDALÉNA LAVRINCOVÁ

Nick Holonyak, náš človek medzi prednými vedcami sveta

Inžinýr a pedagóg Nick Holonyak, syn rusínskych emigrantů žijící v USA, se zapsal do anátú světové vědy zejména vynálezem světlo emitující diody (LED) v r. 1962, která vyzářuje viditelné červené světlo místo světla infračerveného.

Nick Holonyak se narodil 3. 11. 1928 v USA rusínským emigrantům z Podkarpatské Rusi.

Otec přijel do USA v r.1909, matka v 1921, předtím ve vlasti se neznali. Matka, sirotek z Chustu, sloužila na faře, otec pocházel z karpatských hor. Jako manželé mluvili doma pouze rusínsky, i když ovládali i maďarštinu. Také jejich syn Nick rusínsky umí. V době studií si psali s otcem dopisy – otec psal fonetickou rusínštinou, svérázným dialektem, jako písmo

užíval cyriliku; syn mu psal rovněž fonetickou rusínštinou, ale latinkou. Otec Nicka Holonyaka se mj. zasloužil i o postavení řeckokatolického kostela v USA.

V roce 2014 byl Nick Holonyak nominován na Nobelovu cenu, ale dostali ji jiní vědci za objev, který by ovšem bez jeho LED nebyl možný.

Čs. jednotky v zahraničí za 2. světové války

Po rozbití ČSR odešly tisíce Čechů ale i Slováků do emigrace, především do Polska. Střediskem čs. emigrace se stal Krakov, kde i po 15. březnu 1939 fungoval čs. konzulát. Jedinou ekonomickou možností pro emigrující čs. vojáky byl vstup do francouzské Cizinecké legie na 5 let s podmínkou uvolnění pro čs. armádu v případě vypuknutí války. Koncem května 1939 přijel do Varšavy ze Slovenska autem polského konzula v Bratislavě arm. gen. Lev Prchala (1892–1963). Předtím byl činný na Podkarpatské Rusi, kde zastupoval ČSR v posledních dvou autonomních vládách Augustína Vološina a v březnu 1939 řídil ze Spišské Nové Vsi ústupové boje čs. jednotek na PR před maďarskou okupační armádou. Vytýká se mu však, že z Podkarpatska ujel a veškeré strážné řízení bojů na místě nechal na brigádním generánovi Olegu Svátkovi, veliteli 12. pěší divize čs. armády a jeho důstojnících.

Dne 16. 6. 1939 přibyl do Krakova plk. Svoboda, který převzal velení „polského legiону“. Svoboda se snažil, aby se gen. Prchala podřídil jednotnému vedení čs. odboje prezidentem Benešem. Prchala tak učinil až dopisem zaslaným Benešovi těsně před vypuknutím 2. světové války. V létě 1939 odjelo z Polska na Západ 1159 čs. příslušníků v pěti lodních transportech, z toho asi 600 mužů podepsalo vstup do Cizinecké legie. Do polské armády se přihlásilo 93 čs. letců. Těsně před německým přepadením Polska odjelo 632 Čechoslováků do výcvikového tábora v Leszné, kde se měl formovat slovanský armádní sbor pod velením gen. Prchaly.

Prvního září 1939 vpadl hitlerovský wehrmacht do Polska. Dva dny nato začala 2. světová válka. V týž den podepsal polský prezident Ignacy Mościcki dekret o zřízení české a slovenské legie, jejímž velitelem byl polskou armádou ustanoven gen. Prchala. Už 11. 9. 1939 byli čs. vojáci evakuováni z Leszné směrem na Tarnopol, kdy byli 18. 9. 1939 příslušníci čs. legiону zajati Rudou armádou, která bez vypovězení války (na základě paktu Ribbentrop–Molotov z 23/8/1939) vstoupila do východních oblastí tehdejšího Polska. Zprvu byli čs. vojáci internováni v Kamenci Podolském. Koncem září 1939 požádal Svoboda sovětské orgány v Kamenci Podolském o povolení, aby čs. legiόν mohl odjet do Francie, kde se předpokládalo formování čs. pozemních a leteckých jednotek. V sovětské internaci bylo tehdy asi 700 osob. Levičáci (vč. komunistů) tam podněcovali rozkol: odsuzovali buržoazní republiku, odpírali poslušnost, odmítali odjezd na Západ. V říjnu 1939 byla skupina přemístěna z Kamence Podolského do Olchovců a začátkem listopadu 1939 do položbořeného kláštera v Jarmolincích, kde byly otřesné ubytovací a stravovací podmínky.

Koncem prosince 1939 byl Svoboda pozván do Moskvy k jednání na ministerstvu vnitra, které se táhlo po celý leden 1940. Svoboda vyjednal lepší ošacení a postupné odesílání transportů do Istanbulu.

Po přepadení SSSR v červnu 1941 čs. vojenská mise v Moskvě (vedená v letech 1941–1945 plk. H. Píkou – v prosinci 1943 byl povýšen na

brigádního generála) požádala sovětskou vládu o povolení výstavby čs. vojska v SSSR; sovětská vláda tuto žádost přijala a již 18/7/1941 byla podepsána příslušná čs.-sovětská úmluva. Státní výbor obrany SSSR schválil 3/1/1942 amnestii pro vězněné čs. občany a rozhodl zformovat v r. 1942 čs. motorizovanou brigádu v SSSR.

Zatím se v Buzuluku formoval pouze 1. čs. motorizovaný prapor, který měl 1100 mužů a náhradní rotu o 150 mužích. **Plk. Píka porýdíl seznam gulagů, kde měli být vězněni čs. občané** a předložil L. Herojovi, lidovému komisaři státní bezpečnosti, požadavky na odvody čs. občanů a státních občanů SSSR českého, slovenského a podkarpatského původu do čs. jednotek. Čs. vojenská mise v Moskvě velmi aktivně získávala informace o čs. občanech v sovětských gulazích, neboť v nich viděla možný zdroj pro doplňování příštích čs. jednotek. Počet čs. občanů internovaných v sovětských pracovních táborech s nelidskými pracovními i životními podmínkami nikdo přesně neznal. Na podzim 1939 totiž začal hromadný útěk většinou mladých podkarpatských Rusínů do Halliče obsazené RA, aby se tak vyhnuli odvodům do maďarské armády – všeobecně se uvádí, že v letech 1939–1940 takto z Maďary okupované PR/Kárpátalje odešlo na 20 až 30 tisíc podkarpatských Rusínů. Od Rusů očekávali bratrské přijetí, ale místo toho byli zatčeni jako maďarští špióni a odsouzeni za ilegální přechod hranic. Například uprchlíci z nejvýchodnějších částí PR byli postupně vězněni v Nadwórné a Stanislawówě (dnes Ivano-Frankivsk) a poté převezeni do vězení v Poltavě, kde jim byl oznámen rozsudek na 3 až 5 let v táboře nucených prací, aniž by měli možnost se k němu vyjádřit nebo dokonce se odvolat. Pak byli odesláni do věznic v Charkově, odkud putovali do pracovních táborů (gulagů) většinou za polárním kruhem.

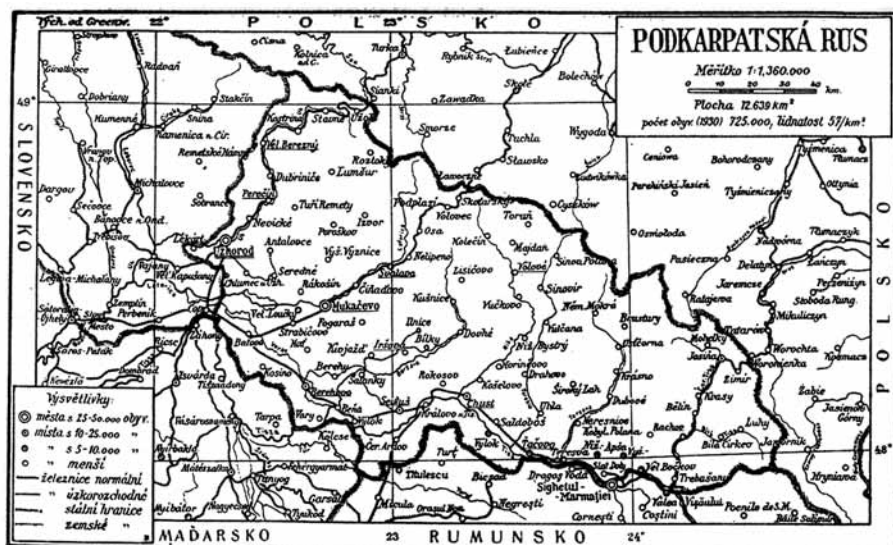
Všude vládly otřesné podmínky: vyčerpávající otrokářské práce, nedostatečné oblečení, nedostatečná strava (denní dávka chleba činila 700g, pokud ovšem byly splněny tvrdé pracovní normy; jinak práce neschopní, tzv. dochodjakové, dostávali pouze 300g chleba

denně, což jejich odchod na onen svět podstatně urychlilo) a minimální lékařská péče při nemoci a úrazech – to vše mělo za následek vysokou úmrtnost vězňů. Dle svědectví přeživších v některých táborech umíralo denně na 40 vězňů. Dne 27. 9. 1941 byla podepsána speciální úmluva o propuštění čs. vězňů ze sovětských pracovních táborů, ale amnestie pro tyto vězně byla oficiálně vyhlášena až v lednu 1942. Navíc byrokratický postoj některých velitelů těchto lágrů způsoboval potíže a odklady v propuštění čs. vězňů. Mnozí podkarpatsí Rusíni nebyli propuštěni vůbec, protože byli označeni za maďarské státní příslušníky. Proto byl na čs. vojenské misi vypracován seznam 29 gulagů, v nichž bylo uvězněno cca 21.000 podkarpatských Rusínů.

Vlna propuštění a odesílání k čs. jednotce začala až na podzim 1942. Do čs. jednotky v SSSR se však dostala sotva třetina z uvedeného a zřejmě neúplného počtu vězněných podkarpatských Rusínů. Byly zde sovětské obavy (většinou oprávněné), že po pobytu v sovětských pracovních táborech nebudou mladí Rusíni projevovat velké nadšení pro sovětské zřízení. V této souvislosti je třeba uvést, že mezi slovanskými obyvateli Podkarpátí nebylo jasno, zda jsou Rusíni nebo Ukrajinci žijícími za Karpaty. S určitostí lze jen říct, že území Podkarpátí nebylo v minulosti nikdy součástí žádného ukrajinského státu. Samo obyvatelstvo po svém původu příliš nepátralo – mělo spíše každodenní starosti, jak uživit sebe a svoji rodinu, a etnické otázky zcela určitě nebyly středem jejich zájmu. Spisovná rusínština byla kodifikována až za maďarské okupace vydáním Gramatiky rusínského jazyka v r. 1941, ale stále se mluvilo jinak na východě země kolem Jasině a poněkud jinak kolem Užhorodu. Navíc koncem 2. světové války a těsně po ní byli rusínští intelektuálové toužící po politické autonomii pro Podkarpátí zřejmě násilně umlčeni nebo rovnou fyzicky zlikvidováni. Kromě toho likvidací podkarpatských Židů nacisty na jaře 1944 a příchodem 210.000 etnických Ukrajinců a Rusů na toto nevelké území po skončení války se národnostní

Foto archiv

O kořenech nelásky Ukrajinců k Rusku

Není to nové téma, ale je nutné se k němu stále vracet, tím spíše, že podobné jevy se ve světě stále objevují, ať v Africe nebo v Severní Koreji. Mlčet o tom je pošetilé i nebezpečné.

Ve světle současných dramatických událostí na Ukrajině se málokdo nezamyslí nad tím, kde se bere ohnisko nevrzající Ukrajinců k Rusům. I v jiných evropských státech se vyskytuje řevnivost mezi národnostními rozdíly jako Španěly nebo Skoty, kde se však jedná převážně o touhu po osamostatnění. Že se tak děje v bývalém SSSR, je jistě tím, že se vládnoucí Rus choval k Ukrajincům v minulosti vždy dominantně a panovačně. Svoji velikost neváhal projevit necitlivými způsoby. Poznali jsme to ostatně i na sobě, jak dovedl ztrestat velký bratr naši snahu vybočit ze závislosti na něm. A to se už Stalin smažil dávno v rudém kotli.

Projevem vrcholné nadřazenosti byla třicátá léta, kdy sovětská věrchuška trestala Ukrajince za neposlušnost zakládat kolchozy. Docilovali toho takovými metodami, že to hraničilo s genocidou. Žijí tam ještě lidé, kteří zažili v této bývalé obilnici Evropy hladomor. Ač byli tehdy ještě dětmi, ústním podáním byly tyto hrůzy přenášeny dalším generacím. K nebývalé nouzi a hladu bylo přístupováno plánovitě. Komunisté zabrali v roce 1930 27% veškeré úrody, z Ukrajiny však dodávky činily 38%. Podobnými zásahy byl pozvolna ožebračován ukrajinský rolník, ubývalo potravin a zbídačení lidu se nutně dostavovalo. Nebylo záměrným Stalino-vým činem likvidovat 50% zásob osení, které si zemědělci schovali na další rok? Jak potom bylo blízko k hladomoru! Režim likvidoval soběstačné rolníky tím, že jim zabavoval půdu i osivo, dobytek a tím přispěl k hladomoru. Ne-ní proto divu, že se objevily zprávy o rozmáhajícím se kanibalismu. Tyto divoké poměry v době hlubokého míru v Evropě chodila povzbuzovat politická suita v čele s Molotovem, věrným Stalinovým druhem, na kterém však nedokázal vymocit propuštění manželky z vězení - jistě ani nechtěl, čistý politický profil byl přednější. Hrůzy tehdejšího hladomoru na Ukrajině dnes sotva kdo popírá; byly potvrzeny i ruskými veličinami včetně Gorbačova.

Dodnes i za Putina se kolem této tragické zemědělské historie ruského imperialismu chodí po špičkách a tak o ostudné době ukrajinsko-ruských vztahů mluví se jako o problémech se zásobováním. Jaký div, že je pěstována odedávna k Rusům neláska. O této obudné minulosti jsem ještě moc nevěděl, když jsem si před léty, už za svobodné Ukrajiny, kupoval tričko s nápisem „Děkuji ti Bože, že nejsem moskal“!

V současné neklidné době se jeví tato má úvaha snad anachronickou, zapadá však do tragického řetězce s články se vzestupnou tendencí. Jestliže jsme vzpomněli na miliónové oběti hladomoru – apokalypsa druhé světové války je daleko překonala. A již dnes je možno zaznamenat, že do historie Ukrajiny byla zapsána etapa nejhorší – čas sebevražedné občanské války se zlověstným principálem v pozadí – hlasatelem novostalinismu Putinem.

JAN ROMAN

situace na Podkarpátí zásadně změnila. Přesto je mně blízký názor nemalého počtu původních obyvatel Podkarpátí, že přes velkou příbuznost k Ukrajincům jsou Rusíni svébytným slovanským národem. Ostatně ruskou národnost a rusínský jazyk uznávají při sčítání lidu na sousedním Slovensku. Pro zjednodušení budu tedy všude v tomto článku užívat jednotný výraz „podkarpatských Rusínů“, i když nemálo z nich se dnes považuje za zakarpatské Ukrajince. Od konce 2. světové války vedení Podkarpátí vyvíjí tlak, aby se zdůraznil ukrajinský původ obyvatel tohoto území. Dodnes vzpomínám na velký billboard nedaleko nového užhorodského nádraží s textem: „Jsem hrdý na to, že jsem Ukrajinec“. Ovšem tehdy mě hned napadlo, proč se na Podkarpátí musí takto zdůrazňovat etnický původ obyvatelstva.

Vraťme se ale zpět k budování čs. jednotky v SSSR. Za posádkové město byl vybrán (jak již bylo uvedeno) Buzuluk, kam pak směřovaly transporty s čs. odvodenci a kde probíhala výstavba 1. praporu čs. motorizované brigády. Po příjezdu do Buzuluku bylo nutno většinu zubožených propuštěnců z gulagů nejdříve poslat do nemocnice a teprve po léčebné rehabilitaci mohli tito lidé předstoupit před odvodní komisi. Většina z nich za pobytu v gulagu ztratila 20–30 kg tělesné váhy.

Předtím byli začátkem února 1942 z Oranek přesunuti do Buzuluku čs. důstojníci a poddůstojníci. Dne 28. února 1942 odeslal Svoboda žádost Stalinovi o nasazení 1. čs. samostatného polního praporu v SSSR do boje, čímž mj. překročil svoji pravomoc. Koncem ledna 1943 čs. prapor složený ze tří pěších rot, kulometné roty, protitankové roty, minometné roty, čtyř průzkumníků-samolpánů a pomocných jednotek v počtu 26 důstojníků, 10 rotmistrů, 237 poddůstojníků a 663 vojáků odjel na frontu k Charkovu. Z uvedeného počtu bylo 264 podkarpatských Rusínů. Čs. prapor byl pod velením pplk. Svobody urychleně nasazen v prostoru obce Sokolovo na řece Mža, aby pomohl zastavit náhlý německý průlom. Ve známé bitvě u Sokolova čs. prapor sice 8. 3. 1943 německé přesile odolal a zne-možnil tak ve svém úseku německý průlom, ale čs. ztráty činily 112 padlých a nezvěstných a 180 raněných, tj. téměř 30%. Po těchto bojích

byl npor. Jaroš in memoriam povýšen a byl mu udělen titul hrdiny SSSR. Vysoká vyznamenání obdrželi i další čs. účastníci této bitvy – mezi nimi bylo i 13 podkarpatských Rusínů.

V r. 1943 se čs. záložní pluk v počtu 1428 osob (z nichž 1363 byli podkarpatský Rusíni, tj. přes 94%) přesunul pod velením plk. Kratochvíla do Novochooperska, kde byla formována 1. čs. samostatná brigáda v SSSR, jejímž velitelem měl být právě plk. J. Kratochvíl. Sověti však prosazovali plk. L. Svobodu a tak prezident Beneš se rozhodl velitelem brigády jmenovat plk. L. Svobodu a plk. J. Kratochvíl se stal velitelem všech čs. jednotek v SSSR (uvedená čs. brigáda plus 2 náhradní roty v Buzuluku). V červnu 1943 byl početní stav čs. brigády 3130 vojáků. V říjnu 1943 přešel k Sovětům u Melitopole (na jihu Ukrajiny) větší počet vojáků slovenské 1. rychlé divize, kteří se pak přihlásili do čs. vojska. I oni přijeli do Novochooperska. Později se stali základem 2. čs. paradesantní brigády v SSSR.

FRANTIŠEK HRONÍK

Pokračování v příštím čísle

Ing. František Hroník (1929) prožil v dětství několik let v Užhorodu, kde jeho otec sloužil jako zástupce velitele 12. pěší divize čs. armády, matka po jistou dobu učila na užhorodském gymnáziu. Po středoškolském a civilním vysokoškolském studiu v Brně se stal důstojníkem z povolání, většinu své vojenské kariéry pracoval na VAAZ Brno jako tlumočnický a překladatel. V této funkci působil delší dobu v Egyptě a Ugandě. Po sovětské okupaci ČSR byl jako politicky nespolehlivý z armády propuštěn. Autorovo jméno figuruje na seznamech osob nepřátelských komunistickému režimu. Poté pracoval jako tlumočnický a technický překladatel. Po sametové revoluci byl politicky rehabilitován a povýšen na plukovníka. Užhorod opět navštívil v r. 2009.

S texty Fr. Hroníka se naši čtenáři už setkali. Nyní otiskujeme jeho obsažnou a podnětnou a studii na téma čs. jednotek v zahraničí za 2. světové války. Pro možnosti našeho časopisu je však příliš rozsáhlá, proto, i když je nám to upřímně líto, museli jsme text krátit. Budeme jej otiskovat na pokračování. **red**

Když nás zabrali Maďari...

Po přečtení článku v Právu (pozn. red.: otiskujeme jej v tomto čísle na str. 4) jsem doma našel fotku mých rodičů, jak stojí u svého rodného domku v Užhorodě. Po zabrání Maďarskem v roce 1939 se museli se svými rodiči a bratrem vrátit na Moravu, ale ne přes Slovensko, nýbrž jen přes Polsko. Moji rodiče byli několikrát navštívit nové obyvatele v jejich domku a na oplátku oni přijeli zase k nám na Moravu. Byli to velice milí lidé a je nám smutno, že úmrtím rodičů všechny vztahy ustaly. Otázka zní, zda je možné jen podle dobové fotografie zjistit, kde se domek nachází (údajně u řeky, která protéká Užhorodem). Dům postavil Jiří Nebáznivý se svoji manželkou Marií – to jsou naši prarodiče. Já jsem jejich vnuk.

Ing. Krystián Zdeněk

Babička s dědou museli opustit rodinný domek i Užhorod

Po přečtení článku v Právu vám musím poděkovat za vaši iniciativu ve věci odškodnění potomků Čechů, žijících před válkou na Podkarpatské Rusi. Týká se to i naší rodiny. Babička s dědou a se dvěma dětmi museli opustit Užhorod, sotva splacený rodinný domek, a po všem, co tam zanechali, se jim po zbytek života velmi stýskalo. Na Moravu přišli s minimem prostředků a jejich další život byl poměrně těžký. Otcí se to nepodařilo, ale já se letos chystám Užhorod navštívit. Snad ještě najdu nějaké stopy po jejich pobytu, nebo alespoň poznám místa, na která tak rád vzpomínal. To, že byli na základě zákona z r. 2009 odškodně-

ni pouze přímí dědicové, jsme v situaci, kdy uplynulo od té skutečnosti tolik času, brali jako výsměch. Pokud by se podařilo, že by se stát přihlásil k původnímu závazku odškodnit dědice nad původní rámec, brala by to naše rodina jako další důkaz skutečnosti, že jde správným směrem. Proto vám ve vaší snaze o nápravu věci přeji hodně úspěchů, a pokud by to bylo žádoucí, rádi se k oficiální žádosti připojíme.

Zdenka Machová, Zlín

(za čtyři vnuky Františka a Heleny Urbanové) (Pozn. red.: O otázkách, jež obsahují oba výše publikované dopisy, stejně jako další četné dotazy přicházející na naši adresu, se bude kvalifikovaně hovořit na valné hromadě Společnosti přátel Podkarpatské Rusi. Pozvánka je na titulní straně tohoto čísla.)

Jak se dnes jmenuje obec Ústí Biskupské?

Mám prosbu: potřeboval bych vědět, jak se jmenuje dnes město s názvem Ústí Biskupské, bylo to totiž rodné město dědečka mé přítelkyně. Mimochodem, před lety jsem byl členem vaší Společnosti – ještě v době, když předsedou byl Jaromír Hořec. Ale to už je skoro dvacet let.

Jiří Štěpánek

Hledám kontakt na kněze Fedora Máha

Obraćím se na vaše občanské sdružení s prosbou o získání informací o knězi Fedoru Máhovi, žijícím od roku 1946 v Praze. Jedná se o rodáka z Podkarpatské Rusi (Rachovo okr. Perečín, ročník 1921–3). Tento kněz

je vrstevníkem mého dědy Juraje Máhy/Jiří Máha (přes podobné jméno asi nebyli v přízni) a posledním žijícím pamětníkem válečných a poválečných let ve své domovině, odkud odcházeli do širého světa. Mám obrovskou touhu získat kontakt, setkat se s ním a získat nějaké paměti o dědovi. Doposud jsem kontaktoval řeckokatolickou i pravoslavnou církev, ale bez úspěchu. Pokud mi mohou vaši čtenáři jakkoli pomoci, budu vděčen.

Pavel Blažek, Rytyně v Podkrkonoší

Dosídlování Podkarpatska ve dvacátých letech

Uvítám každou zprávu či odkaz na dosídlování Podkarpatska v letech 1925 a pozdějších. Jedná se mi o oblast kolem města Berehovo, a zejména o osadu **Nová Batrad'**. V této době se moji prarodiče František a Josefa Vašíkovi dosídlování účastnili. Pamětníci už nežijí a informace chybí. Rád bych se o těchto místech i době něco dověděl.

Josef Vašík

Velitel finanční stráže Karel Andraško

Na území Podkarpatské Rusi, sloužil Karel Andraško (Andraško?) jako velitel finanční stráže. Zemřel tam ještě před návratem do Československa někdy v roce 1938. Zajímám se o jakékoli informace o tomto člověku. Jedná se o bratra mé babičky.

Zdeněk Schano

(Dopisy čtenářů také na str. 16)

Seriál Fedora Vica: Ilko Sova z Bajusova

Jak jsme už dříve oznámili, začínáme v tomto čísle otiskovat kreslený seriál známého rusínského karikaturisty Fedora Vica Ilko Sova z Bajusova. Jsme rádi, že nám jej autor svěřil, a věříme, že potěší i naše čtenáře. Seriál Ilko Sova z Bajusova začal Fedor Vico publikovat 1. května 1974 v týdeníku tehdejšího Kulturneho zväzu ukrajinských pracujících v Prešově Nove žytja (Nový život). Tato organizace autora v důsledku událostí v r. 1968 propustila ze zaměstnání. Autor k tomu dodává: „Paradoxne,

právě tam som dostal možnosť publikovať v čase, keď som mal zákaz publikovať najmä v tzv. ústrednej tlačí. Aj tento seriál však redakcia po vyše desiatich rokoch zastavila. Ten potom od augusta 1992 pokračoval už v rusínskych Narodnych novynkach a v ďalším rusínskom periodiku Info Rusín od jeho vzniku v roku 2004 až do konca roku 2013.“ Seriál Ilko Sova z Bajusova vyšel v roce 2001 knižně i v slovenské a anglické mutaci.

red

Kresby Fedor Vico

Rusíni za svá práva nikdy nebojovali se zbraní v ruce, my jsme v rukou drželi většinou jen motyku. Ale víte, jak se říká: Když Pánbůh dá, i motyka vystřelí.

Já do kostela nechodím. Nám, Rusnákům, už ani Pánbůh nepomůže...

Родный край

Додаток до новинки Podkarpatská Rus (Прага – Пряшів)

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духовный

Хто сьме а де ідеме?

Наперед ям хотіла писати о дачім чисто інакшнім, но з часу на час ся в календарю появить даякый памятный датум а притисне чоловіка дакус ся задумати. Задумати ся над тым што было, но і над тым, де ідеме а што нас чекать. Моя статя так буде кутрым задуманём над нами Русинами.

Перед 20 роками дня 27.1.1995 в конгресовім центрі в Братіславі ся одбыла вызначна подія про Русинів. Быв кодифікований русинський язык в Словакії. Втогды перебігла словацькыма медіама лем маленька, на першый погляд без-вызнамна інформація о кодифікації єдного із найменшых славянських языків. Многы тоту інформацію докінце може ани не захошлы, бо обычайны, малы люде, котры денно боєвали о голу екзистенцію во світі, кортый ся по Баршановій революції все іщі формовав, мали інакшы проблемы. Дакотры, котрым скоро 50 років ма-сировала мозгы українізація а ідеологія ся смяли а аргументовали тым, же із діалекту нигда не може взыйти кодифікований язык. А дакотры вкладали до той маленькой інформації многы надії.

Што ся змінило за тых 20 років? Наповнило ся того, што многы чекали, наповнили ся надії, котры сьме до того вкладали? Ці іщі все собі кла-даме вопрос: хто сьме де ідеме?

Русины за цілу добу своєї історії часто помагали другим народам а на себе пераз забывали. Лем собі споманійме на Михаїла Балудянського, котрый був першым ректором Петроградской універзіты, основателем русского правно-економічного систему, вихователем русского царя Николая I а порадцём ёго отця царя Александра I. Або дальшій вызначній Русин Иван Орлай – лікар, котрый в Росії в 19. сторочу положыв фундамент здравотного систему. Юрий Гуца-Венелін, був основоположником славісткы в Росії а заслужыв ся о розвой булгарского языка. Анатолий Годинка був основателем мадярской славісткы. Або собі споманійме на Адолфа Добрянського, котрый помагав штурвиром в їх снажнію о кодифікацію словацького языка, був єдним із основателів Матіцы словенской. Або споманійме на світознамого маляря 20. стороча, основателя поп-арту Анді Варгола а мнохо дальшых Русинів, котры даякым способом обогатили світову культуру, або науку. Тотых шыткых собі днесь снажать привластнити другы народы: Словакы, Мадяре, Россіяне, ці ішны а мы Русины о них часто ани не знаме.

Є правдов, же Русинів пані історія нигда не сановала. І кідь помагали векшым од себе, вдячності ся не дочекали. Все сі їх і їх землю поділили вшы народы, а Русины все лем покірно схылили голову. А не лем то, в другій половині 20. стороча ту были снагы збыти ся маленькой меншыны, котра была од віків мостом меджі выходом і западом. Нараз сьме зачали в малім геопросторі середній Европы якось заваждати. В одношню ку тому споманійме Акцію Висла на лемковині, Оптацію в пражовскім регіоні, ці українізацію, а наслідно колективізацію, або ліквідацію грекокатолицькой, як нашы дідове бісідовали «русской» віры. Хто бы подумав, же народ, котрому насильно перевуть корія, котрому возьмут народность, язык, землю і релігію, може а докаже перекыты.

А днесь в 21. сторочу сьме іщі все ту, маме свій язык, можеме слободні розвивати свою культуру.

Но до коли ту іщі будеме? Покры нас утисковали, мы сьме боєвали а тримали сьме ся своєю зубами ногтями. Но змане ся утримати і під тяжкобов слободы, а у світі глобалізації? Кебы сьме были звирятками або ростлинками, істо бы сьме уж были даякым храненым другом а дочекали бы сьме ся може векшой старостливости і помочі. Но жаль сьме лем люде а при людях од віків платити старе знаме: «Помож сі чоловіче, і Бог ті помож».

А яка є реаліта днешній doby? Помагаме самы собі? Або сьме чім далей тым веней егістичны а наш материнський язык, наша культура ся в гловалізованім світі про нас ставать непод-статнов?

В 90. роках 20. стороча по Баршановій революції пришла велика евфорія з нараз набытой слободы. Кодифіковав ся русинський язык, по русиньскы зачав грати театр Александра Духовніча, по русиньскы ся зачали выдавати новінкы, были основаны многы організації, котры зачали шырити і розвивати русиньску культуру і літературу а снажыли ся підняти потоптану русиньску ідентіту. По пару роках работы русиньскых активістів, кідь ся русиньство зачало помалы піднимати, была основана і научна інштитуція – Інштут русиньского языка і культуры на Пряшовскій універзіті в Пряшові. За-чало ся розвивати русиньске школьство. А ту бы сьме собі повіли, же работа ся подарила, маме школы, выдавають ся новінкы, книжкы, маме театр, розгласове выселаня, розвивать ся наша культура, зачінать ся помалы реалізовати молада генерація. Но досправды є реаліта така красна? Або є шыткы лем фатаморгана?

Псіхологія повідає, же кідь ся зачінать даяке діло, ці уж іде о бізніс, або інакшу активіту, наперед прийде евфорія, ентузіазмус, каждый над-хнений, запалений за діло а є повный енергі, по поступном часу, евфорія опаде, шыткы западе до своїх виходжених стежок, прийде стереотип обычайных днів а з ним счезне і запалія і енергія. На тім уж похорили многы в бізнісі і в

одношнях. А зато, бо сьме люде а люде суть на-хыльны упадати до такого стереотипу, зато перед нами нараз стоїть вопрос: є русиньський рух уж дость міцный на то, жебы знав сам стояти на своїх властных ногах а жыв сі своїм жывоотом? Выросли сьме уж з чутя «малости» а безвиз-намости» з комплексу малого народа без своєї державы? Доростли сьме уж до того, жебы сьме нашу ідентіту брали за таку потрібну як воздух, котрый дыхаме? Добра справа є, же пару таких білых ворон ся уж появило і в нашім русиньскім світі. Но і через того, клесть чісло русиньскых школ. В країні де ся при посліднім списовано народа выше 53 тисчя людей приголосило к русиньскому материньскому языку, ся з рока на рік меншать інерес о класы з выучованём русиньско-го языка на школах, а парадоксн іх награджують вечерны школы а компетентны аргумен-тують тым, же мы самы не маме інерес о свій язык, о свою культуру, історію. А мають правду, бо часто ся твариме, же уж маме шыткы, же уж нич нам не треба, же уж за нич не треба боєвати, нич не треба будовати, розвивати, же уж не треба творити, же уж стацьмі лем ся бавити на своїм малім пісочку, котрый сьме собі з намагов выбу-довали колісь в 90. роках. Уж стацьмі лем дожы-ти а най ся старіють другы – молодшы. А дальшым парадоксом є, же матеріалістична, комерчна доба тискать молодым людем до головы, же нам не треба пестовати язык, з котрым не є уплатніня во світі, ани нам не буде потрібный в роботі, нашто язык, котрый не приношать зиск.

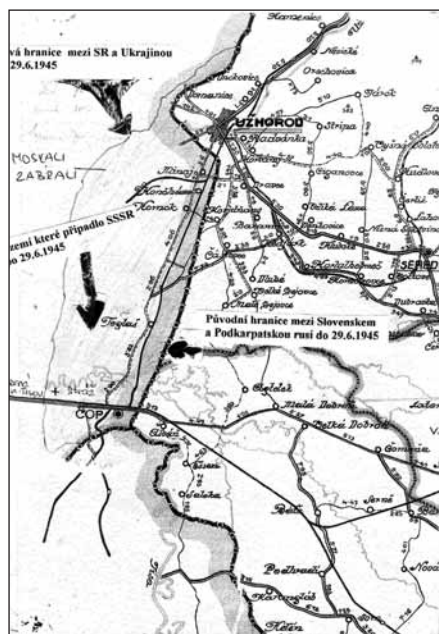
А так в часах, кідь ся у нас і малы народы можуть слободні розвивати а мають на то і під-тримку Брюселу, мы самы резігнуме.

Но ниякий стром не може рости без корія. Материнський язык є дашто, з чого може не збо-гатнеме матеріано, но є в нім схована культурна, духовна цінность, інтімна придана годнота, суть в нім схованы сердце, душа і мозолі наших пред-ків, мінімалні зато бы сьме го мали хранити.

АЛЕНА БЛЫХОВА

Chci splnit otcovo přání

Moje rodina z otcovy strany žila od 1922 do 1938 v obci Tisašalamon, kde spolu s dalšími kolonisty vybudovali kolonii Stráž. Stále se mi vrací vzpomínka na mého otce Klementa Špačka (vloni v listopadu by se dožil 100 let), který na sklonku života měl přání podívat se na dům, který s rodinou ve Stráži postavili. Mnoho důvodů (mezi jiným jeho těžká nemoc a rychlá smrt) mu zabránilo jeho přání splnit. Velmi rád bych se tam – teď už bez otce – podíval. Protože je to ale dlouhá cesta a určitě bude trvat více dní, byl bych rád, kdybych tam nejel sám. Otec mi nezanechal žádné kontakty na lidi, kteří v kolonii Stráž žili. Myslím ale, že by se snad našel nějaký dobrodruh, který by se tam se mnou vypravil. Obracím se proto na vás s prosbou o pomoc či radu s vyhledáním lidí, kteří v kolonii Stráž žili. S největší pravděpodobností to již budou vnuci původních kolonistů a tak není hledání jednoduché. Možná někde existuje seznam kolonistů, kterým byly přiděleny pozemky

v této lokalitě. Víím, že existovala družstva kolonistů, asi by po nich měly být někde nějaké dokumenty. Nevím ale, kam se obrátit. Možná by vůbec bylo záslužné zmapovat historii kolonií na Zakarpatsku. Nebyla dlouhá (cca 18 let), ale svědčí o velikém nadšení a obětavosti našich předků. Na takové lidi by tento národ neměl zapomínat! V této souvislosti bych chtěl upozornit na skutečnost, že obec Tisašalamon je na území, které snad mělo zůstat (podle nějaké dohody) v Československu, přesto bylo v rozporu s touto dohodou zabráno SSSR. Možná by bylo zajímavé, kdyby se na tento problém podíval nějaký odborník na historii Zakarpatska.

Josef Špaček, Veverská Bítýška
(Pozn. red.: *Dopis pana Špačka jsme umístili také na naše internetové stránky, protože bychom byli rádi, aby o jeho záměru vydat se na cestu po stopách kolonie Stráž vědělo co nejvíce zájemců. Také vítáme jeho podnět věnovat pozornost historii kolonie Stráž. Kontakty na pana Špačka rádi poskytneme zájemcům o případnou cestu. Platí to i pro další dopis, který uveřejňujeme níže.*)

Hledám průvodce na cestu

V létě se chystám na Podkarpatskou Rus. Rád bych touto cestou našel člověka, který umí česky a byl by ochoten mi ukázat místní zajímavosti.

Premysl Khýn

Podkarpatské stopy českých legionářů

Obracím se k vám s prosbou. Máme příbuzné, kteří byli v době první světové války ruskými legionáři; dostali se posléze přes Ukrajinu a Sibiř do Vladivostoku, kde se narodili a v pořádku se vrátili domů. A zřejmě po jednom z nich máme doma ručně vyřezávanou dřevěnou lžici. Je na ní datace 1914/1915 a dva shluky slov. První „shluk“ znamená zajatecký tábor Ostffyaszonofa. Ten druhý je směsicí česko-rusko-nějakého (?) jazyka. (viz příloha) Soudím, že maďarsky to není. Žádný z materiálů zatím nemluví o tom, že by tam – tj. v Maďarsku nebo na Podkarpatské

Rusi – byl některý z mých příbuzných vězňů. Zkoušela jsem samozřejmě i vojenské archivy.

Reprodukcí toho nápisu přikládám. Třeba by se vám – nebo vašim čtenářům – podařilo nápis dešifrovat.

První z „našich“ legionářů se jmenoval Antonín Klivický, nar. 1894; byl zajat v Karpatech, bojoval u Zborova, byl spolehlivým telegrafistou, s dobrou znalostí ruštiny. Vracel se z Vladivostoku domů na lodi Sheridan. Druhý, Bohuslav Maleček, nar. 1893, byl relativně „vyšší“ šarže, byl jedním z pobočníků generála Radoly Gajdy. Domů se vracel též z Vladivostoku lodí André Lebon. Jako člen moravské Obrany národa byl za nacistické okupace zatčen a zemřel v roce 1941 ve vězení ve Wroclawi.

Zprostředkovaně o tom maďarském zajateckém táboře víím, ale víím také, že neexistuje seznam tam vězněných zajatců, jen nekompletní statistické údaje o těch, kteří tam zemřeli.

Nápis mi připomíná šifrovaný vzkaz. Posuďte sami. Pokud by to byl ten telegrafista, tak by to čistě teoreticky být mohlo. Domnívám se, že když první skupina slov na lžici má nějaký význam, může ho mít i ta druhá.

Oba dva moji příbuzní byli velice čestní, pochybují, že by tu lžici někde někomu ukradli.

Vzhledem k tomu, že jsem měla možnost nahlédnout do monografie Národ odkud od pana Magocsiho, napadlo mne zkusit, zda byste mi neporadili.

Lenka Murcková, Pardubice

Babička Hyričová z Užoku

Moja starká bola z Užoku. Ja by som sa chcela dozvedieť viac o dedine a aj o rodine. Volala sa za slobodna Hyričová, brat jej odišiel do Užhorodu, aj on už zomrel. Mal dceru Oľgu. Nevieam, jako sa volali ostatné deti.

Martina Antalová

Marie Matragi

Psal se rok 1939 a 14. března z naší vesnice, kde byla velká četnická stanice, odjížděli poslední čeští četníci. Při té příležitosti známý četník dal mému tatínkovi svůj zimní plášť. Den nato už ve stanici úřadovali četníci maďarští. Uběhl čas, začala jsem chodit do školy a tatínek musel narukovat na frontu.

To už jsem chodila do 2. třídy a my, děvčata, jsme v zimě nosila místo kabátů vlňáky. A tak se moje maminka Marie, která nebyla vyučená švadlena ani neměla šicí stroj, rozhodla, že mi ušije z darovaného pláště zimní kabát. Odvahu měla velikou, děkuji jí nahoru, ale zkušenosti žádné. Moc jí děkuji i za rozpíchané prsty, přecházela to vojenské sukno v ruce. A kolik těch stehů bylo na kabát potřeba! Dnes by se módní návrháři podívovali nad tím, co maminka ušila. Co se týče délky i šířky, byl kabát ve všech směrech maxi. Silnou stránkou nebyla ani souměrnost, jedna kapsa byla hodně vpravo a jedna zase dost vysoko. Kousal, ale hrál, a já si líbovala, jak je mi v něm teplo.

Jak už to bývá, tak na četnickou stanici někdo nahlásil, že mám kabát z vojenského pláště. Přišli k nám dva maďarští četníci – a že musí kabát na základě udání zabavit. Maminka prosila, já brečela a prosila, aby mi kabát nebrali. Nakonec se ten starší slitoval a poradil, abychom kabát obarvily, aby nebylo poznat, že je z vojenského sukna. Maminka tedy koupila černou barvu a pustila se do barvení. Jenže jsme neměli dost velký hrnec, do kterého by se kabát vešel. Takže hrnec byl malý, vojenské sukno po namočení ztvrdlo a jak se maminka snažila kabát obracet a v hrnci s ním manipulovat, docílila toho, že po obarvení můj milovaný vybrečený kabát hrál všemi barvami. Přesto mě další tři zimy hrál a vůbec mi nevadilo, jak vypadá. Moje maminka, která se už na mě mnoho let dívá shora, ani neví, že byla průkopnicí a propagátorkou maskáčů, které jsou dnes v módě. A nebojím se říci, že představovala avantgardu v odívání.

IRENA TRNKOVÁ